

Fig. 1. Ydre, set fra sydøst. HJ fot. 1980. - Exterior seen from the south-east.

HAGESTED KIRKE

TUSE HERRED

I kong Valdemars jordebog (senest 1231) er Hagedsted nævnt både som kongelev og som kongens private ejendom.¹ Kirken er i Roskildebispens jordebog ansat til 2 mk.,² og 1381 nævnes en præst.³ 1540 erhvervede Johan Friis Hagedstedgaard ved et mageskifte med kronen, og 16. sept. fik han brev, at han og hans arvinger til evig tid skulle have patronatsret samt al anden kronens og Roskilde stifts herlighed, rente og rettighed til Hagedsted kirke mod at have flittigt tilsyn, at kirken forsørges med en sognepræst.⁴ 1567 hed det derfor blot: »Om kirken: hører hr. Johan Friis til og ingen anden videre besked der om«. ⁵ Kirken lå siden til Hagedstedgaard. 1645 oplyses det, at kirkens regnskab alene høres af patronen, og at provsterne ikke nogen tid har været kaldet dertil eller måttet vide deraf.⁶ Jus proponendi blev

1823 afgivet til kongen,⁷ og 24. febr. 1909 overgik kirken til selveje.

Møntfund. Ved udgravning til varmekærk nord for tårnet fandtes 1937 en hamborgsk Viertelwitten fra 1300'nes slutning. Fra samme udgravning stammer antagelig syv danske fra Valdemar II (før 1234) til Christian VII, som fremkom 1944-45 og efter registrering deponeredes på Holbæk Museum.⁸

Kirken ligger i landsbyens østre udkant, umiddelbart sydvest for Hagedstedgaard. Kirkegården, der skræner jævnt mod nordvest, er anlagt på et større bakkedrag, som i sydlig retning falder mod Holbæk fjord og Tuse enge, i nord og vest mod den nu tørlagte Lammefjord.

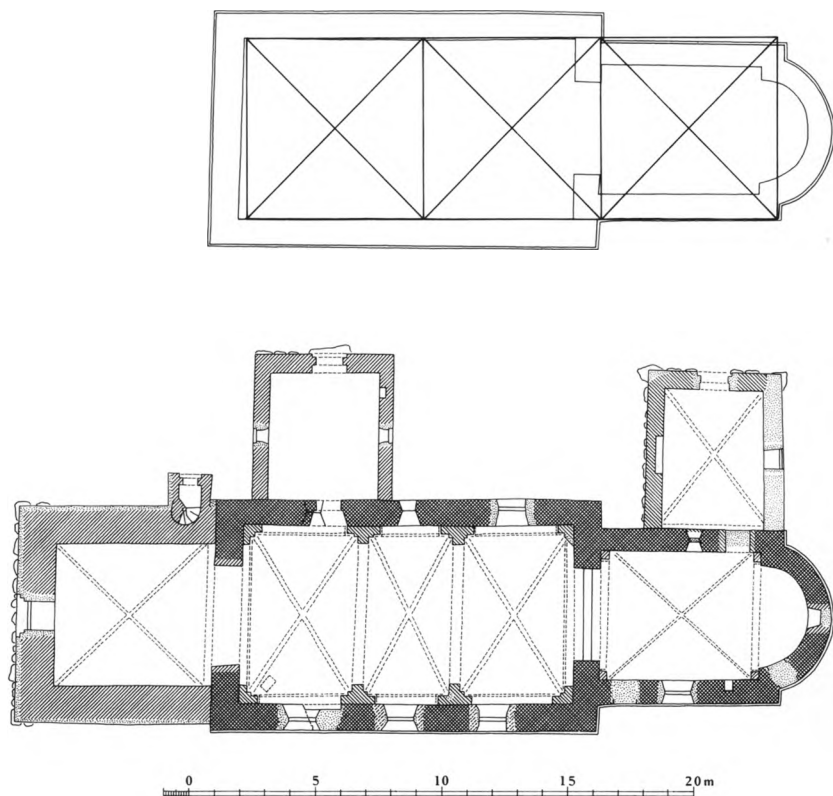
Fig. 2-3. 2. Plan med angivelse af målforhold. 1:300. Tegnet af Marianne Nielsen 1981.

(s. 527). - *Plan showing ratio of measurements.*

3. Plan. 1:300. Målt af MB 1960, tegnet af Marianne Nielsen 1981.

Signaturforklaring s. 9.

- *Ground-plan. Key on p.9.*

Kirkegårdens hegn og indgange. Kirkegården synes i hovedsagen at have bevaret gamle grænser; dog er vestsiden 1935 rykket nogle meter mod øst i forbindelse med Holbæk-Nykøbingvejens ændrede linjeføring.⁹ I nord, syd og vest står murene hvidtede og afdækkede med vingesten, der i nord undtagelsesvis har fald udad mod herregårdens have. Netop på denne strækning er muren tilsyneladende også ældst, formentlig senmiddelalderlig, og af munkesten i munkeskifte med indvendigt savskifte under afdækningen. I syd er muren hovedsagelig af marksten, mens vestmuren og det sydvestre hjørne er opført 1935 af store sten, vel til dels genanvendte munkesten. Nordøsthjørnet og østmuren er af kløvsten og står blank, afdækket med vingetegl som de øvrige. Den stammer fra 1800'ernes sidste fjerdedel og erstatter en staldbygning, som blev nedrevet 1879. Sydøsthjørnet er dog ældre og af store, røde mursten, som står blanke uden systematisk skiftegang.

Inden for vestmuren er der plantet birketræer, mens sydsiden markeres af en række store elme. I nord er der kastanier og nærmest portalen en akacie.

Hovedindgangen i nordvesthjørnet består af køreport og fodgængerlæge, lukket af sortmalede smedjernsgitre mellem murede piller. Den opførtes 1935, lige som en læge af sortmalt smedjern, indsat i vestmuren ud for den nye præstegård. En tilsvarende læge i øst giver adgang til herregården. - Indtil 1935 lå hovedindgangen i vest, og i nordmuren ses en tilmur *†læge*, som har givet adgang til Hagedstgaards have.

Et hvidkalket, muret skur, som rummer *toiletter* og *redskabsrum*, er inden for de seneste årtier opført i kirkegårdens nordøstre hjørne.

Kirken består af apsis, kor og skib, opført i 1100'erne. I den senere middelalder har kirken fået en række tilbygninger, af hvilke nordsidens våbenhus er ældst, mens sakristiet (nu ligkapel) og tårnet stammer fra 1500'ernes første

del. Et tgravkapel fra 1754 på korets sydside er nedrevet 1882, mens et formentlig senmiddelalderligt våbenhus i syd allerede inden 1800 var forsvundet. Orienteringen har stærk afvigelse mod syd.

Den anselige kirke, hvis oprindelige plan er bevaret, synes til trods for visse skævheder udstukket med hensyntagen til en i samtidigt kirkebyggeri ikke ualmindelig tredeling af længden (fig. 2), hvorefter koret omfatter en tredjedel, skibet de resterende to tredjedele.¹⁰ Den bevidste planlægning fremgår tillige af den omstændighed, at korbuen spænder over halvdel af skibets indvendige bredde.

Materiale og teknik. Murene hæver sig over en i nord borthugget *skråkantsokkel*, som fra skibets østhjørner følger det vestover faldende terræn. Materialet er *frådsten*, lagt i nogenlunde jævne skifter, hvis højde - bl.a. i taggavlene - dog kan svinge betydeligt. I skibets sekundært gennembrudte taggavle ses, at kassemurens kerne bag facadekvadrene, er opbygget af indbyrdes klart afgrænsede støbelag.¹¹ Hvor oprindelig murbehandling iagttages, ses *kvaderidsning* i den bredt udglattede fugemørtel, som dækkes af et pudslag. Indvendig har dette tilsyneladende stået hvidkalket fra begyndelsen, mens de spredte rester af hvidtekalk, som fra tilbygningernes loftsrum ses over den hvidlige, grusblandede puds, kan være yngre. Murhøjden målt mellem brolægning og gesims andrager 4,25 m ved apsis, 5 m og 5,4 m ved korets og skibets sydøsthjørner.

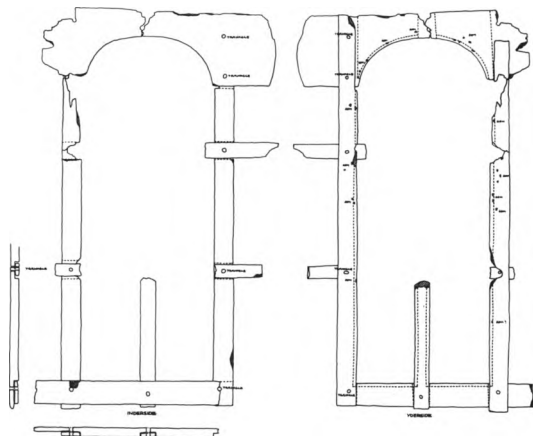
Døre og vinduer. Norddøren er i brug, mens syddøren er tilmuret og delvis ødelagt ved indsætning af et vindue.

Norddøren er udvendig rundbuet, men åbner sig indvendig i en bredere niche med smigede vanger og vandret plankeafdækning, hvorover et let forsænket, muret tympanon. Omridset af syddørens ydre rundbue står klart markeret i hvidtekalken, mens den indre niche nu fremtræder som en rektangulær blanding, der kun har bevaret sin smigede vange i vest.

Apsidens oprindelige - antagelig cirkulære - vindue er sekundært forstørret og senere tilmuret indtil lysningen. Det står nu som en indven-

Fig. 4-5. 4. Indersiden af skibets vestligste vindue i nord med egetræsramme, jfr. fig. 5, og spor efter sekundært opmuret sålbænk (s. 528). Henrik Græbe fot. 1969. - *Inner side of the nave's most westerly window (north) with oak frame (cf. fig. 5), and traces left by a secondary sill.* 5. *Egetræsramme fra skibets vestligste vindue i nord (s. 528). 1:25. Målt og tegnet af Birgit Als Hansen 1969. Nationalmuseet. - *Oak frame from the most westerly window in the nave to the north.*

dig, fladbuet niche med smigede vanger. Korets nordvindue er derimod bevaret, blot tilmuret med munkesten i lysningen, der sidder 33 cm inden for ydre murflugt. Fra sakristiets loft ses aftryk og enkelte levninger af *egetræs-*

rammen, som har haft en lodret og to vandrette sprosser. Vinduets bredde er udvendig 72 cm, ved lysningen 42 cm, og issepunktet sidder 65 cm under oprindelig murkrone. Indvendig måler det 150x70 cm.

Skibets flankemure har hver haft tre vinduer, af hvilke de to vestligste i nord er bevaret. Det midterste er i brug, mens det vestligste, som undersøgtes nærmere ved kalkmaleriernes restaurering 1969, nu står tilmuret i lysningen.¹² Ved denne lejlighed udtoges den oprindelige

**egetræsramme* (Nationalmuseet), som var usædvanlig velbevaret og - i overensstemmelse med normen - gjort af fire stykker sammenbladet og fordyvlet træ (fig. 5). Svarende til korvindet er der rester af en lodret og to vandrette sprosser; sømrester viser, hvorledes glasset har været fastgjort i den udvendige fals. Vin-

duesrammens lysning måler 112x43 cm; men undersøgelsen viste, at vinduet, allerede inden rummet og dets muråbninger dækkedes af puds, har fået lysningen mindsket ved opmurering af en stærkt skrånende sælbænk til rammens nederste tværsprosse (fig. 4). Denne reduktion af lysmængden, som også er gennemført for midtervinduets vedkommende, skyldes utvivlsomt en fejl fra murenes side.¹³ Midtervinduet måler nu udvendig 135x74 cm, hvor issepunktet sidder 95 cm under oprindelig murkrone. Lysningen, der befinder sig 41 cm inden for ydre murflugt, måler 85x48 cm, mens vinduets indvendige mål er 130x92 cm. Det vestligste måler udvendig 140x80 cm, indvendig 138x92 cm.

Indre. Den høje, slanke *korbu*e er bevaret med hulkantede *kragbånd*, hvis overside ligger 3,2 m

Fig. 6. Indre, set mod øst. NE fot. 1977. - *Interior to the east.*

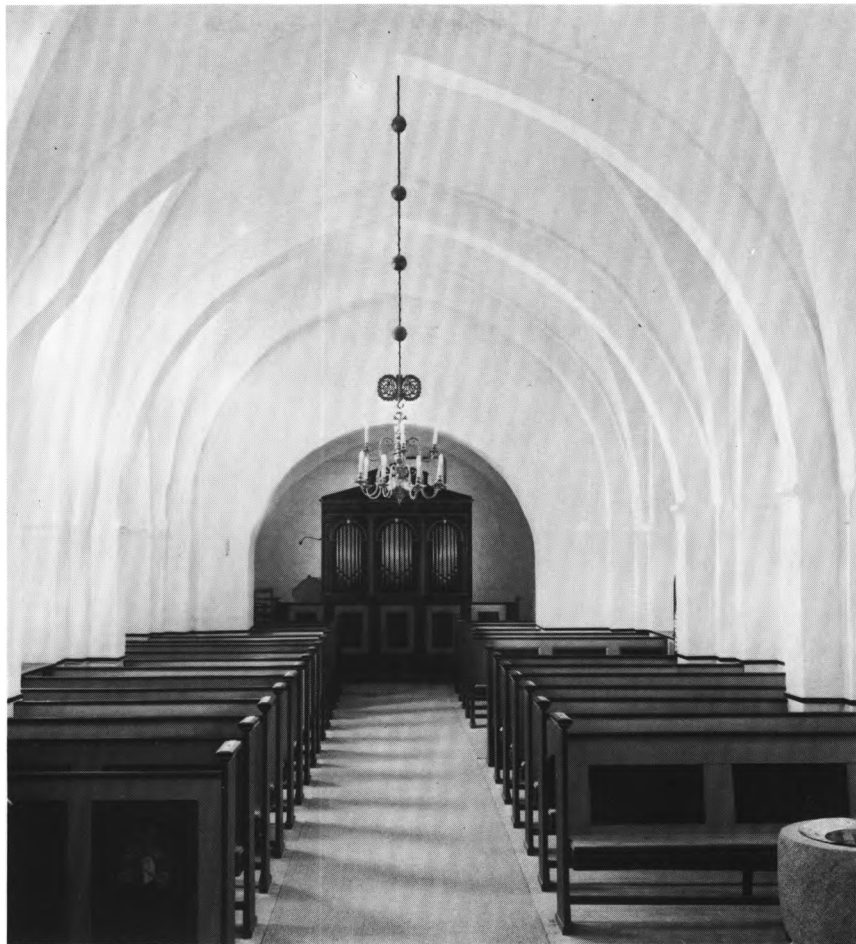

Fig. 7. Indre, set mod vest. NE fot. 1977. - *Interior to the west.*

over skibets nuværende gulv. Østligt i korets sydvæg, ca. 1 m over nuværende gulv, ses en *gemmeniche*, hvis åbning måler 29x35 cm, mens dybden er 40 cm. Apsiden har *halvkuppelhvælv*, mens de forsvundne *†bjælkelofter* over de øvrige afsnit nu giver sig til kende gennem aftryk på gavlene og tilmurede bjælkehuller i murkronerne. Heraf fremgår, at koret har haft syv loftsbjælker med et tværmål på ca. 20x18 cm, og at skibets bjælker, som har været lagt noget tættere (akseafstand: ca. 65-70 cm), har haft tilsvarende dimensioner. Da væggenes hvidtede puds er ført op mellem bjælkerne, må man antage, at brædderne har hvilet på oversiden. Alle tre taggavle er bevaret.

Ændringer og tilføjelser. Den tidligste ændring af det oprindelige kirkerum synes at bestå i de *hvælv*, som i tiden o. 1350-1450 er indbygget i

kor og skib. Korets hviler dels på forlæg, indhugget i flankemurene, dels på spidse, helstens skjoldbuer, som bæres af hjørnepiller. Sidstnævnte har ensidigt hulkantet kragbånd og forneden et uregelmæssigt, sokkellignende frem-spring. De kvartstens brede ribber udgår fra små, trekantede konsoller. Fra loftets ses, at skifterne i de kun svagt indskårne kapper falder mod isselinjen, og at de udmurede lommer har fald mod nu lukkede spygat. - Skibet har tre hvælvfag, hvis varierende udstrækning i rummets længdeakse skyldes hensyn til eksisterende døre og vinduer. De falsede vægpiller med ensidige, hulkantede kragbånd (stedvis bort-hugget) som i koret, bærer spidse gjord- og skjoldbuer. Førstnævnte er halvandenstens, sidstnævnte helstens, og for begge gælder det, at overgangen til kappernes nedre søm marke-

res af en lille vulst. Ribberne, hvis første skifte over vederlag har affasede hjørner, er halvtens. I vestre svikkel af vestfagets søndre kappe findes en tilmuret *lem* afdækket af træ. På hvælvenes overside iagttages en murbehandling svarende til korets, dog har kapperne forneden, nærmest lommerne en halvtens forstærkning. Formentlig har skibets hvælv i lighed med korets haft spygat, som i så fald er tilmuret 1890 sammen med vestkappens lem.¹⁴

Ved hvælvslagningen er flankemurene i begge afsnit forhøjet med fire skifter munkesten, af hvilke de tre øverste er trinvis udkraget. Fra sakristiets loft ses, at forhøjelsen oprindelig har stået blank. Taggavlene er ligeledes forhøjet og tilmed forsynet med *kamtakker*. Korets og skibets nuværende gavle, begge med 11 kamtakker, har dog givetvis været underkastet senere indgreb og kan ikke betragtes som autentiske. Derimod står skibets vestgavl endnu delvis bevaret og synlig fra tårnets mellemstokværk. Det fremgår af disse levn, at der har været 19 kamtakker, muret af munkesten, som har stået blanke.

Våbenhuset, ca. 1350-1450, hviler på en kun delvis synlig markstenssyld og er opført af røde samt en del sortbrændte (kopper) munkesten i munkeskifte. Flankemurene, som krones af falsgesims, har hver en lille svagt fladbuet lysåbning, lukket ved ydre murflugt af et firkantet, afsproset vindue. Disse vinduer er antagelig indsat i 1800'rne, mens døren, der udvendig har spidsbuet spejl, indvendig en fladbuet blænding, i hovedsagen kan betragtes som oprindelig. Dog kan det ikke udelukkes, at selve den rundbuede åbning repræsenterer en ændring i forbindelse med dørens forhøjelse. Taggavlen smykkes af tre spidsbuede høj blændinger, som rejser sig over et savskifte i fodlinjen; i midterblændingen en rektangulær lyssprække til loftet. De syv, let brynede kamtakker, som prydes af savskifter og korsblændinger er ikke oprindelige, men snarest kommet til ved en restaurering i 1800'ernes anden del. Det er derfor tænkeligt, at gavlen oprindelig har stået med glatte kamme.

Indvendig ses nordligst i østre flankemur en

fladbuet gemmeniche. Den måler 50x42 cm i murflugten, er 30 cm dyb og bunden sidder 82 cm over nuværende gulv.

Tårnet hviler på en markstenssyld, der træder stærkest frem i vest, hvor terrænet falder mest. Umiddelbart over sylden ses store rejste sten i murværket, som er af munkesten i munkeskifte. De udvendige mure er dog stærkt præget af omfattende skalmuring, men indvendig ses, at man i det mindste fra mellemstokværket har suppleret hovedbyggematerialet med frådsten fra den gennembrudte vestgavl. Tårnarkaden er en fladtrykt rundbue. Selve tårnrummet har samtidigt hvælv, hvilende på forlæg undtagen mod skibets gavl, hvor en spids, helstens skjoldbue er opmuret; halvtensribber. Det spidsbuede, udvendigt falsede vestvindue er i sin nuværende form sekundært, antagelig fra 1800'rne. Under vinduet sås 1894 to fladbuede nicher.¹⁵

Opgangen til mellemstokværket sker via nordsidens trappehus, som er bygget i to afsæt, hver med halvtag. Endvidere ses fem skifter over døren et lille spring, afdækket af hulkantet skifte. Den fladbuede falsede underdør giver adgang til en muret spindel med loft af næsten vandrette binderstik. I selve tårnets murliv, hvor opgangen udmunder i fladbuet overdør, er der trinvis stigende loft af ligeledes fladbuede rulskifter. Det høje mellemstokværk får lys fra et lille vestvindue, umiddelbart over det indskudte bjælkelag, som deler rummet i to dele. Udvendig er vinduet en smal, rundbuet lyssprække, mens det indvendig er ændret til en bredere, fladbuet åbning. Klokestokværket har glamhuller til alle fire verdenshjørner: mod øst, syd og vest er det to tætsiddende, små spidsbuede åbninger, der udvendig sidder samlet i spidsbuet blænding; mod nord er der en stor spidsbuet falset åbning, hvorigenennem klokkerne har kunnet indhejses. Flankemurene krones af falsgesims, mens de øst-vestvendte taggavle med kamtakker og blændingsdekoration snarest er resultat af en ombygning i tiden efter 1850, omend de kan rumme middelalderlige levn og træk. Begge gavle brydes af syv højblændinger med vandret falset afdækning. I

Fig. 8. Ydre, set fra nordvest. NE fot. 1977. - *Exterior seen from the north-west.*

den midterste er bunden delvis smykket af mønstermuring, hvorover en lille fladbuet blænding. Tilsvarende småblændinger ses ved foden af de to næstyderste blændinger. I øst hæver blændingerne sig over et savskifte i gavlfoden, mens man i vest har undladt dette træk, men til gengæld indsat en stump savskifte foroven på de yderste kamtakker.

Sakristiet (nu ligkapel) er formentlig den yngste af kirkens bevarede middelalderlige tilbygninger. Materialet er munkesten i munkeskifte over en markstenssyld, som dog mangler på østsiden, der er helt nybygget i eftermiddelalderlig tid. Vestre flankemur har falsgesims, mens nordsiden afsluttes af en kamtakket blændingsgavl, hvis udsmykning består af syv højblændinger med stejle trappestik, undtagen i midten. Her tvedeles den trappeformede afdekning af hængestav, hvilende på falset kon-

sol; øverst en lille cirkelblænding. Det indre, hvor vestvæggen brydes af en fladbuet spareblænding, har samtidigt hvælv, hvilende på forlæg, undtagen mod koret. Her er en rundbuet skjoldbue, der er halvtens i lighed med ribberne. Den falsede, fladrundbuede dør til koret er nu tilmuret.

1734 indrettede kirkeejeren, Hans Seidelin, rummet til familiegravelse. På korvæggen over døren ind til kapellet opsattes en *tavle* (fig. 42), af grå kalksten, 45x107 cm, formet som kartouche med Seidelinvåben i det runde midtfelt, omgivet af akantusblade; forneden skriftbånd med fordybede, sortmalede versaler: »Anno - Hans Seidelin - 1734«. 1974 flyttedes tavlen til tårnrummets sydvæg, hvor den er indmuret lige neden under Hans Seidelins epitafium. Det synes at være i forbindelse med denne ændring, at østre flankemur samt en del

af hvælvets østkappe fornyedes.¹⁶ Til ombygningen er benyttet genanvendte munkesten samt til hvælv et små sten. Det spidsbuede vindue er dog antagelig indsat ved senere lejlighed. Dette gælder tillige den rundbuede norddør, som udvendig har spidsbuet spejl, indvendig fladbuet, ganske svarende til våbenhusets dør. Den kan være indsat 1869.¹⁷

†*Gravkapel.* 1754¹⁸ opførte kirkens patron, Hans Didrik Brinck-Seidelin på korets sydside »et dobbelt nyt kapel« for senere ejere af stedet. Denne pendant til den ældre familiegravelse i sakristiet, eksisterede indtil 1882,¹⁴ da den endelige beslutning om nedbrydning blev truffet. »Grundstenene« og den tilmurede dør i korets sydмур sås endnu tydeligt 1894.

†*Våbenhus.* Tagspor i skibets murværk omkring det vestligste vindue samt fundamenter, der er påtruffet ved begravelser på kirkegården, viser, at der ud for skibets søndre dør har stået et våbenhus, som dog allerede inden 1800 (jfr. fig. 43) har været nedbrudt.

Eftermiddelalderlige ændringer og vedligeholdelse. 1757¹⁸ siges kirken at være repareret ud- og indvendigt, hvilket formentlig til dels hænger sammen med opførelsen af gravkapellet på korets sydside.

Gulve. Fra kirkens opførelse stammer antagelig apsidens mørteldækkede gulv, som ligger ca. 30 cm over det nuværende korgulv. Ved en prøvegravning 1926 i korets sydøstre hjørne påvist det oprindelige mørtelgulv, der lå hele 80 cm lavere end apsisforhøjningen. Endvidere sås umiddelbart vest for sydvæggens gemmeniche en op til 34 cm høj mørtelpakning, som formentlig har været levn af det vestligste af de trin, der har ført op til alterpodiet. De tre trin i korbueåbningen, som fra skibet fører op til koret, hvis gulv i øvrigt stiger svagt mod alterpartiet, er formentlig også levn af den hierarkiske opbygning af kirkerummets gulve. Det nuværende korgulv af gule sten på fladen lagt i sand, er ældre end beklædningen af korbuens trin samt gulvet i skib og tårnrum, der synes fra tiden mellem 1945 og -47.¹⁹ Materialet er gule Hasleklinker på fladen, lagt i cement. Korgulvet og midtergangen dækkes af kokostæp-

pe. I tårnrummets vestligste del et orgelpodium med gulv af ferniserede brædder. I ligkappellet er der kvadratiske Ølandsfliser, mens våbenhuset har gule og røde sten på fladen, lagt i sand. - Ved undersøgelsen og ændringen af alterbordet 1926-27 fandtes *ornamenterede og glaserede teglfliser* fra tiden o. 1300. Den bedst bevarede, som måler 23x18,5 cm, henlagdes atter på altret. Den har klar glasur og fremtræder gullig-brun med en ornamentik (fig. 9), som kendes fra tilsvarende gulvfliser i andre af egnens kirker.²⁰ To *brudstykker af tilsvarende fliser, det ene dog med mørkegrøn glasur, indleveredes 1927 til Nationalmuseet (inv. nr. D 11110), mens fire andre fragmenter med mørkegrøn glasur deponeredes i Holbæk Museum (mus. nr. 2.156a-d).

Vinduer. Bortset fra det lille romanske vindue på skibets nordside står kor og skib med store afsprossede trævinduer af spidsbuet form. Typen er velkendt i tiden o. 1850 og findes bl.a. i nabokirken Hørby (s. 496). Det er derfor mest sandsynligt, at denne harmonisering i nygotikkens ånd skal henføres til 1840'rne, da der ifølge regnskaberne skete vinduesfornyelser.²¹ Selve muråbningerne stammer imidlertid fra forskellig tid, omend de formentlig er tilpassede noget ved de nye rammers indsætning. I skibet er de rundbuede med smigede sider og temmelig uregelmæssige, især for så vidt angår sydsidens to østligste. De er givetvis ældre end 1800'rne og muligvis til dels middelalderlige,

Fig. 9. Gulvflise. 1:5. Rekonstruktionstegning ved Birgit Als Hansen 1978 (s. 532). - *Floor tile. A reconstruction.*

hvilket understreges af den omstændighed, at de indvendig skærer sig op bag hvælvet skjoldbue.²² Derimod er sydsidens vestligste vindue, som fremtræder med præcist opmurede sider givetvis fra samme tid som trærammerne. Endelig er korvinduet først indsat efter nedbrydningen af det Brinck-Seidelinske gravkapel o. 1882, hvilket forklarer, at muråbningen her er spidsbuet, svarende til rammen.

Ved opførelsen af dette kapel 1754 må det daværende vindue i korets sydmur være blevet blændet. Tilbygningen nødvendiggjorde i stedet indsættelsen af en erstatning, som formentlig er det højsiddende, tilmurede vindue, hvis vanger og fladbuede stik endnu anes udvendig, umiddelbart øst for triumfgavlen. Eftermiddalderligt er tillige et nu tilmuret, fladbuet vindue sydligst i apsisrundingen. Tilsvarende vinduer kendes fra adskillige korapsider, som sekundært må være indrettet til præsteværelser,²³ hvilket i dette tilfælde kan være sket efter 1734, da det oprindelige sakristi omdannedes til gravkapel.

Tagværker. På triumfgavlens østside er tydelige spor efter det oprindelige kortag, som har stået med en hældningsvinkel på omkring 45°. Spærene har været understøttet af et sæt, ca. 10 cm brede skråstivere, og i kippen ses hullet efter de udtagne rygningsbrædder. Over kor og sakristi er fyrretræstagværker med dobbelt lag hanebånd, der i lighed med apsidens stammer fra 1971. I det nye kortagværk indgår dog genanvendte spærstivere, som er kæmmet ned over spærskoen. Skibet har bevaret et tagværk af krydsbåndstype med dobbelt lag hanebånd og spærstivere kæmmet ned over spærskoene; sidstnævnte led er af eg, resten fyr. Våbenhusets er af fyr med enkelt lag hanebånd. I tårnet en dragerstol af fyr.

Kirkens oprindelige afsnit står hvidkalkede, undtagen taggavlene, som er afrenset og for frådstenenes vedkommende opfuget med cement. Tilbygningerne af røde mursten står i blank mur. Bortset fra apsiden, hvis blytag stammer fra 1971 (tidligere var her munke- og nonnetegl) afdækkes samtlige afsnit af røde vingesten. - Våbenhuset har fladt gipset loft.

Fig. 10. Stifter. Romansk kalkmaleri på triumfvæggen (s. 538). NE fot. 1977. - *Donor. Romanesque wall-painting on the east wall of the nave.*

1890¹⁴ opsattes en kakkelovn i skibets nord-østre hjørne, og 1937 installeredes et nyt varmesystem (lavtryksdampanlæg), der atter o. 1970 ændredes til et vandopvarmet radiatoranlæg.

KALKMALERIER

1862 afdækkedes i apsis og på triumfvæggen dele af en romansk udsmykning. Initiativet hertil udgik fra kirkeeejerens svigersøn, arkæologen og direktør for fædrelandets antikvariske mindesmærker, J. J. A. Worsaae,²⁴ der overdrog den videre afdækning og restaurering til Jacob Kornerup.²⁵ Fundet, der sammen med

malerierne i Skibby²⁶ hører til førstegrøden af genopdaget middelalderligt kalkmaleri, afrensedes, hvorefter lakunerne rekonstrueredes, og det bevarede opmaltes. 1866 fremdrog og restaurerede Kornerup billederne på korbuens underside, og 1898-99 fandt og istandsatte han de ornamentale friser i og under nordsidens midterste vindue. 1900 fulgte den ornamentale

frise i nordsidens vestligste vindue, som året forinden var blevet åbnet. Allerede i forbindelse med sine sidste arbejder gør Kornerup opmærksom på behovet for istandsættelse af de tidligst fremdragne malerier, men først 1969 (Geggers Lind) og 1973 (Robert Smalley) udførtes den nødvendige genrestaurering, nu efter moderne konserveringsprincipper: farvela-

Fig. 11. Majestas domini. Romansk kalkmaleri i apsis (s. 535). Farvelagt rekonstruktionstegning, udført af Jacob Kornerup efter restaureringen 1862. - *Christ in Majesty. Romanesque mural in the apse. Colour drawing, a reconstruction by Jacob Kornerup after the restoration of 1862.*

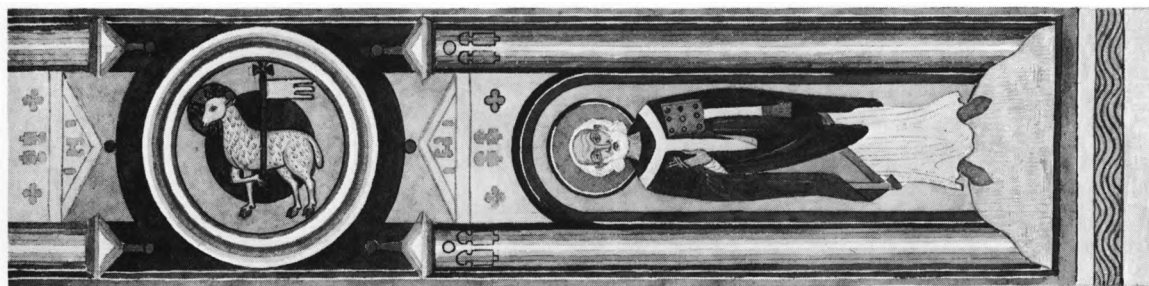

Fig. 12. Gudslam og hellig biskop. Romansk kalkmaleri på korbuens underside (s. 536). Farvelagt tegning af Jacob Kornerup 1866. - *Agnus Dei and bishop saint. Romanesque wall-painting on the soffit of the chancel arch. Colour drawing by Jacob Kornerup 1866.*

gene rensedes for sod og skimmel, hvorefter man fjernede Kornerups opmalinger, under hvilke der i overraskende mange tilfælde lå velbevarede oprindelige farvelag.²⁷ Linds arbejde omfattede i hovedsagen billederne på skibets nordvæg, som specielt i det vestligste fag suppleredes med nye fragmenter.²⁸ Smalley færdiggjorde den påbegyndte afrensning af triumfvæggen og korbuen samt gennemførte istandsættelsen af apsisudsmykningen. Endvidere konstateredes på korets nordvæg malerier fra tre eller fire perioder: et udsnit af den romanske billedfrise, sekundære dyretegninger på det romanske draperi, gotisk maleri på væg og hvælv samt en præsterækketavle fra o. 1755. Førstnævnte rensedes og konserveredes, sidstnævnte blev aftrukket, og de øvrige overhvidtedes atter.

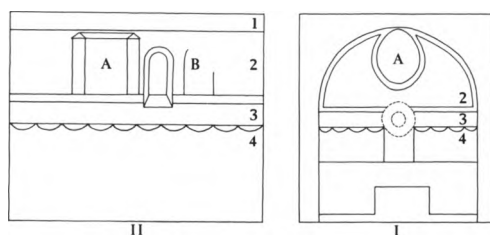
1) O. 1150-1200. De fremdragne romanske billeder er dele af en fornem udsmykning, som har dækket samtlige vægge i apsis, kor og skib (fig. 13). Dette fremgår af bevarede levn på overvæggene, hvor man desuden bemærker, at det kostbare arbejde er gennemført etapevis, idet pudsen på skibets triumfvæg er opsat og bemalet, inden man fortsatte på langvæggene. Malerierne skyldes den store sjællandske værkstedsgruppe, som også har arbejdet i andre af kirkerne omkring Holbæk, således Butterup, Kvanløse og Søstrup.²⁹

Apsis smykkes på halvkuplen af den nærmest obligatoriske Majestas-fremstilling (fig. 11). Kristus, der troner på et højsæde, indrammet af mandorla, løfter sin højre hånd i velsignende

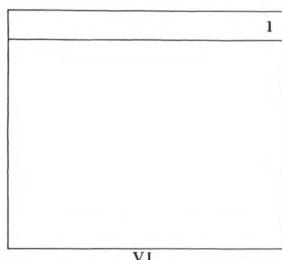
gestus, mens han med den venstre støtter livets bog på knæet. Både glorien og bræmmerne på klædedragtens forskellige dele er plastisk fremhævet med stuk. Omkring mandorlaen svæver de fire evangelisttegn: mod nord Mattæus-englen (fig. 18) over Markusløven, mod syd Johannesørnen over Lukasoksen, alle med evangeliet som attribut. Denne himmelske vision (Åb. 4) flankeres af fire stående figurer: mod nord Maria, fulgt af en ærkeengel med heroldstav og globus, mod syd Johannes og endnu en engel, ligeledes med heroldstav. Af sidstnævnte figurpar var kun lidt bevaret, mens de to nordre sidefigurer fremtræder betydelig bedre overleveret med detaljer som ærkeenglens ru-demonstrede dragt. Glorierne omkring Maria og Johannes er fremhævet i stuk. Halvkuplens forkant markeres af en smal bort med geometrisk »vævemønster«, mens kuplens fodlinje afgrænses af en bredere lavfrise med palmetter indflettet i bueslag. Herunder er på rundingens lodrette del malet et draperi med smal, mæanderlignende bort foroven. Under vinduet er draperiet afbrudt.

På korets overvægge er bevaret svage spor af kronfrisen, som ikke umiddelbart kan bestemmes. Til gengæld er et udsnit af nordvæggens billedfrise og nedre ornamentale indfatning afdækket. Billederne her er hentet fra Marias liv (fig. 14). Vest for vinduet ses Marias anden bebudelse. Scenen udspilles i et interiør, mod øst afgrænset af en tårnlignende bygning med dobbeltvindue og gavltrekan, mod vest af et tårn med døråbning, mens der foroven er en

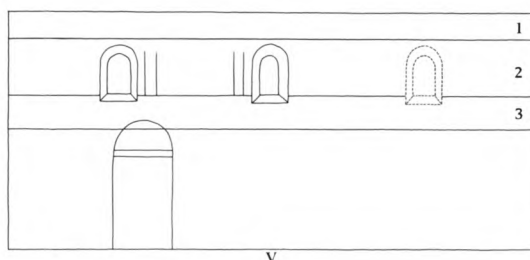
Fig. 13. Romanske kalkmalerier i apsis (I), på korets nordvæg (II), korbuen (III), triumfvæggen (IV), skibets nordre (V) og vestre (VI) vægge. Det dekorative system omfatter kronfriser (1), billedfriser (2), lavfriser (3) og draperi (4). Følgende figurbilleder kan identificeres: Majestasbillede (I A), Marias anden bebudelse og død (IIA og B), gudslam mellem hellige biser (IIIA og B), dømmende Kristus (IV A), frelste sjæle (IV B), basunblæsende engle, som opvækker de døde (IV C) og stifter (IV D). Placeringsskitse, tegnet af Marianne Nielsen, delvis efter opmålinger af Johannes Vedtofte. - *Romanesque wall-paintings in the apse (I), on the chancel's north wall (II), chancel arch (III), east wall of nave (IV), the nave's north (V) and west (VI) walls. The decorative system comprises crowning friezes (1), friezes with scenes (2),*

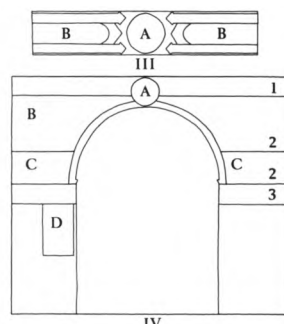
low friezes (3) and drapery (4). The following figural representations are identifiable: Christ in Majesty (I A), Annunciation of the Virgin's Death, and the Dormition (IIA and B), Agnus Dei between bishop saints (IIIA and B), Christ as Judge (IVA), the Blessed (IVB), angels blowing trumpets which awaken the Dead (IVC), and donor (IVD).

VI

V

III

buefrise. Maria, hvis kappe udgør en del af hovedtøjet, sidder på en høj tronstol, vendt mod den engel, som rækker hende en palme-gren fra Paradiset og bebuder den nært forestående død. Bag Maria en stående, kappeklædt og glorieprydet skikkelse, som træder ind gennem døren med hånden løftet i talegestus. Ved foden af Marias stol et uidentificeret dyr. Øst for vinduet følger fremstillingen af Marias død. Billedet, som er stærkt beskåret af hvælvet, viser et interiør, hvor Maria ses liggende, halvt oprejst på dødslejet, mens en nu kun delvis bevaret skikkelse bøjer sig frem mod hende.³⁰

Vinduesåbningens indersmige smykkes af en palmettefrise, sammenholdt af leddelt bølge-ranke. Lavfrisen er sammensat af en række kvartrunde billedfelter, indrammet af knækket, afstribet bånd. Felterne rummer fremstillinger af fugle og forskellige monstrøse dyr; sidst-nævnte oftest i groteske stillinger (fig. 15).³¹ Under frisen ses kanten af et draperi (fig. 21),

som for størstedelens vedkommende overkal-kedes efter afdækning og undersøgelse.

På undersiden af *korbu*en er malet to hellige ærkebisper omkring en topmedaljon med Gudslammet, sindbilledet på Kristus og hans offerdød (fig. 12, 19). Lammet er vist i profil med korsglorie og fane. Bortset fra små variationer synes de to ærkebisper, af hvilke nordsidens er bedst bevaret, identiske. De er vist frontalt, stående på en lille høj, og indrammes af en byportlignende, rigt detaljeret arkitektur i slægt med de tårnfacader, som er gængse i romansk kirkebyggeri.³² De gloriesmykkede biser er iklædt gejstlig dragt med pallium, men bærer hverken mitra eller stav. Nordsidens bisp, der har karakteristisk fysiognomi med skaldet isse, holder i sin tildækkede venstre hånd en ædelstensbesat bog, mens den højre løftes i velsignende eller talende gestus. Sydsidens bisp løfter også højre hånd i talegestus, men holder i venstre et skriftbånd.

Fig. 14. Marias anden bebudelse og dødsleje. Romansk kalkmaleri på korets nordvæg (s. 535). NE fot. 1977. - *Annunciation of the Virgin's Death and the Dormition. Romanesque wall-painting on the north wall of the chancel.*

Triumfvæggens fragmentarisk bevarede billeder har udgjort én stor dommedagskomposition, suppleret med stifterbillede forneden, nord for korbuen (fig. 16, 10). I en medaljon, hvis nedre del er synlig over korbuens top, har Kristus været fremstillet som dommer. Medaljonen deler en figurfrise, hvoraf det øverste af den nordre halvdel med hovederne af de frelste er delvis bevaret på overvæggen, mens billederne af de fortabte i syd nu ikke længere kan ses. Af nordre halvdels figurer er desuden ben og kjortel af to synlige på væggen under hvælvets skjoldbue. Nordre halvdels figurrække indledes af en glorieprydet figur i portalindramning, antagelig tilhørende en fremstilling af Abraham med de salige i sit skød.³³ Herefter følger en gruppe frelste, ialt syv figurer anført af en mitrabærende biskop med glorie samt en kronet? person, hvis glorie fremhæves af stuk. Mellem sidstnævnte og Kristus synes tegnet en engel, og sammenholdt med den bevarede vingespids under skjoldbuen syd for medaljonen, tyder dette på, at Kristusbilledet har været flankeret af engle. Af en nedre, lavere billedfrise er afdækket to engle med dommedagsbasuner, en på hver side af korbuen (fig. 16). Ved foden af

nordsidens engel ses enden af en stensarkofag, hvis låg er væltet bort. Formentlig har der således i begge halvdele af nedre figurfrise været vist de døde sjæles opstandelse. Både foroven og forneden indrammes triumfvæggen af en perspektivisk mæander, mens korbuens arkivolt markeres af smallere bort med hjertepalmetter.

Fig. 15. Knækbåndsfrise med dyrefremstilling. Detalje af romansk kalkmaleri på korets nordvæg, jfr. fig. 14 (s. 536). NE fot. 1977. - *Frieze with chevron band and animal representations. Detail of Romanesque wall-painting on the north wall of the chancel (cf. fig. 14).*

Fig. 16. Dommedags basunblæsende engel. Detalje af romansk kalkmaleri på triumfvæggens nordre halvdel (s. 537). NE fot. 1977. — *Angel blowing a trumpet on the Day of Judgement. Detail of a Romanesque wall-painting on the north side of the nave's east wall.*

Stifterbilledet (fig. 10) er i lighed med de øvrige frelste betegnende nok malet i nord ved Kristi højre side. Billedet viser en mandsperson, der rækker en kirkemodel, nu uden enkeltheder, op mod Guds velsignende, højre hånd. Stifteren, som til trods for kirkens formodede kongelige tilhørsforhold, ikke bærer krone, er ikklædt strømper, knælang kjortel og kappe.³⁴

Nordvæggen (fig. 20). Forskellige levn af skibets figurfremstillinger i nord er bevaret, men ikke tilstrækkeligt til en identifikation. Af billedet øst for det østligste vindue ses på overvæggen en kongekrone i stuk (fig. 17). På begge

sider af midtervinduet og øst for det vestligste er afdækket hjørner af billedfelter med en antydning af kjortelklædte figurer. Feltet mellem de to vinduer har været indrammet af tårnlignende arkitektur. Kronfrisen har været en perspektivisk mæander med medaljoner, hvori fugle (duer?), mens lavfrisen er en prismestavsfrise med afvekslende kvadratiske og cirkulære felter. I sidstnævnte, som flankeres af hejreliggende fugle, er palmetter, mens de kvadratiske indrammer frontale brystbilleder af hellige mænd og kvinder (»ikoner«): øst for midtervinduet en kvinde med venstre hånd løftet i velsignelses- eller talegestus, mens hun med den højre fatter om palmegren - martyrens attribut. Herefter følger en langhåret, skægget mand med clavusbånd over skuldrene. Han løfter sin højre hånd til gestus og fatter med den venstre om en korsstav. Den fragmentariske »ikon« under det vestligste vindue viser en hellig person med palmegren. Under lavfrisen sås ved genrestaureringen spredte rester af små nyreformede figurer, d.e. en typisk romansk stenimitation. - I begge vinduer er indersmigen prydet af en planteornamentik, i midtervinduet af leddelte s-formede ranker, i vest af en palmettebort i slægt med apsidsens lavfrise.

Af *vestvæggens* udsmykning er kun bevaret

Fig. 17. Kongekrone af stuk. Detalje af romansk kalkmaleri på skibets nordvæg over hvælvet (s. 538). NE fot. 1977. - *King's crown of stucco. Detail of Romanesque wall-painting on the north wall of the nave above the vaults.*

Fig. 18-19a-b. 18. Mattæus-englen. Detalje af romansk kalkmaleri i apsis, jfr. fig. 11 (s. 535). 19a-b. a. Gudslam. b. Hellig biskop. Detaljer af romansk kalkmaleri på korbuens underside, jfr. fig. 12 (s. 536). Robert Smalley fot. 1973. - *Angel of St. Matthew. Detail of Romanesque wall-painting in the apse (cf. fig. 11). 19a-b. a. Agnus Dei. b. Bishop saint. Detail of Romanesque wall-painting on the soffit of the chancel arch (cf. fig. 12).*

svage spor af kronfrisen, som er en fortsættelse af langsides mæander med fuglemedaljoner.

Teknik, farver og stil. Malerierne er udført i den sædvanlige blanding af secco- og freskotechnik og ligger på et 3-6 mm tykt lag finkornet og glittet puds. Denne er sekundært opsat på kirkens vægge, hvis oprindelige, hvidtede puds er pikhugget for at skabe bedre fæste for maleripudsens.³⁵

Udsmykningens oprindelige stærke farvevirkning fremgår ikke umiddelbart af de beva-

rede fragmenter, der oftest er slidt ned til stregtegningen og nogle få dækfarver. Farveskalaen spænder over blå, grøn, rødbrun (brændt okker), okker (lys og mørk), hvid, sort og guld; men helhedsindtrykket domineres nu af de forskellige okkerfarver, der sammen med hvidt er benyttet til omridstegning, figurer, klædedragter og ornamentik. Især på ét punkt yder den nuværende tilstand ikke den oprindelige virkning retfærdighed, idet billedfremstillingernes ultramarinblå baggrund (lagt på sort-grå un-

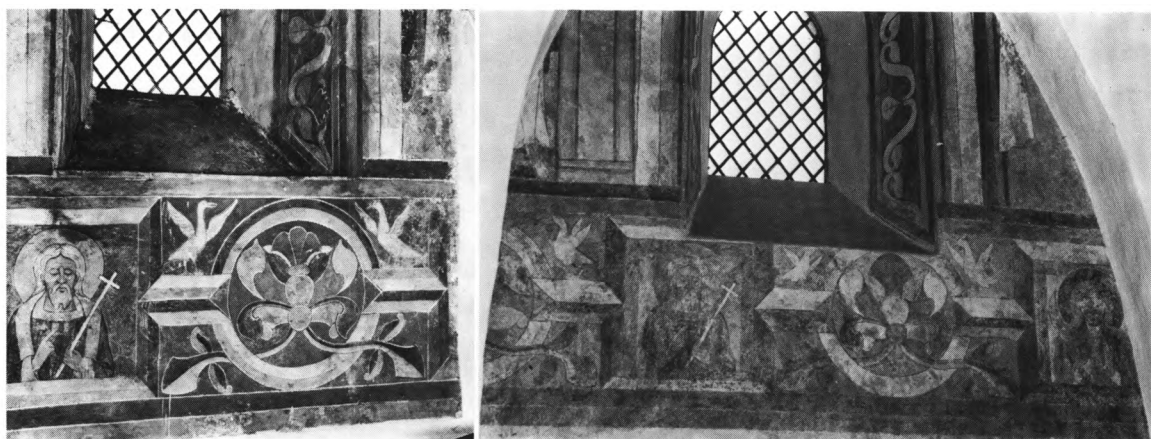

Fig. 20a-b. Romansk kalkmaleri på skibets nordvæg omkring midtervinduet (s. 538). a. Efter restaureringen 1898-99. Egmont Lind fot. 1937. b. Efter genrestaurering 1969. NE fot. 1977. - *Romanesque wall-painting on the nave's north wall by the middle window. a. After the restoration of 1898-99. b. After re-restoring in 1969.*

dermaling) er så dårligt bevaret. Ofte har disse en smal bræmme af grønt, således i prismestavsfrisens »ikoner«. Samme frise viser i øvrigt, hvor bevidst man har tilstræbt variation, idet forholdet mellem den blå og grønne baggrundsfarve er byttet om i de cirkulære medaljoner, foruden at man her og andet steds i ornamentfriserne også benytter rødbrune baggrunde. Apsisbilledets plastisk modellerede glorier er belagt med guld, mens man ellers har nøjedes med at tilstræbe en lignende virkning med okkerfarve. Hvor nogle af de øvre farvelag, som benyttedes til den plastiske behandling (glanslys og skyggetegning) og til enkeltheder i fysiognomi, dragt, attribut, arkitektur og friser, endnu er bevaret, får man indtryk af værkstedets betydelige kunstneriske formåen - kvaliteter, som også præger stregtegningen (fig. 18-19).

I værkstedets andre udsmykninger findes nære paralleller til teknik, farvevalg, ikonografi og ornamentik.³⁶ Benyttelsen af faste forlæg illustreres af langhusets prismestavsfrise, hvis højde tilsyneladende har været fastlagt på forhånd, idet der ikke fra malerens side er gjort noget forsøg på at justere den efter rummets betingelser i form af vindues- og døråbninger.³⁷

2) O. 1755.³⁸ Kalkmalet præsterækketavle (fig. 22), oprindelig på korets nordvæg, efter

aftæk og efterfølgende konservering 1975, op-
hængt på tårnummets nordvæg. Latinsk indskrift med sort fraktur, omrammet af bladkrans i grønne og sorte farver: »Velvillige læser, hvis du har trang til navnene på de præster, som, efter den kristne religions renselse for papismens skum og lærens smudsige og vidtløftige vildfarelser, ved dr. M. Luthers hjælp år 1517 har prydet det genoprettede embede ved de to efterhånden oprettede kirker i Hagested

Fig. 21. Sekundære »graffitti« på romansk draperi. Middelalderligt maleri, overhvidtet efter afdækning (s. 541). Robert Smalley fot. 1973. - *Secondary »graffiti« on Romanesque drapery. Medieval painting that was whitewashed after being uncovered.*

og Gislinge med guddommelig bistand, så kan dette maleri tilfredsstille din trang«. Herefter følger den egentlige fortegnelse, som anfører 13 præster fra reformationen til den i 1753 kaldede Iver Iversen Brinch. De fire tidligste kaldet Jens, Niels, Lars og Jens nævnes ikke af Wiberg (Wiberg: Præstehist.).

(†) *Kalkmalerier.* 1) På det romanske draperi under lavfrisen tilhørende billederne på korets nordvæg afdækkedes en række dyr (heste, hare og enhjørning?), som alle er set i profil, løbende mod vest. Desuden fremkom ubestemmelige levn af bogstaver og menneskelignende væsner. Disse middelalderlige »graffiti«, som var tegnet med sort kontur, er sekundære i forhold til det romanske draperi (fig. 21).

2) En stump af gotisk maleri,³⁹ som synes at have dækket hvælv og nordvæggen, fremkom i forbindelse med arbejdet på det romanske billede på korets nordvæg. Det undersøgtes ikke nærmere.

INVENTAR

Oversigt. Det ældste inventarstykke er døbefonten af granit. Yngre, men stadig middelalderlig er det af frådsten opførte alterbord, som tidligere dækkedes af et panel med malet fremstilling af Kongernes tilbedelse (nu i Nationalmuseet), mens den udskårne altertavle illustrerer Kristi lidelseshistorie. Dørflojen mellem kor og sakristi (det nuværende ligkapel) anskaffedes i forbindelse med opførelsen af sidstnævnte bygningsdel. I anden halvdel af 1600'rne satte Hagestedgårds ejer, Thomas Bartholin, sit præg på kirkens indre ved bl.a. at lade ophænge et epitafium over den tidligere henrettede rigsadmiral, Peder Galt, ved at skænke et sygesæt samt ved at forfatte indskrifter til kirkens ur og til en nu nedtaget korbuebjælke, hvis krucifiks heller ikke længere eksisterer, mens de tilhørende senromanske sidefigurer opbevares i Nationalmuseet. Prædikestolen i kraftig bruskbarok har været udsat for betydelige ændringer i 1700'ernes første årti. Fra det gravkapel, der 1734 indrettedes i sakristiet, er bevaret tre kisteplader, mens to andre stammer fra en muret gravkrypt under koret.

Alterbord, gotisk, af frådstenskvadre, opført 80 cm fra apsisvæggen. Bordet måler 136x115 cm og er nu 56-58 cm højt over apsidens gulv.

Fig. 22. Kalkmalet præsterækketavle fra o. 1755. Oprindelig på korets nordvæg, men efter aftrækning ophængt i tårnrummet (s. 540). Nationalmuseets farvekonservering fot. 1975. - *List of priests as a mural c. 1755. Originally on the north wall of the chancel, but now transferred to the tower bay.*

Indtil det 1926 blev gjort lavere, for at altertavlen ikke helt skulle skjule kalkmalerierne, når predellaen blev opstillet, var højden 88-90 cm. Ved samme lejlighed sænkedes forsídens ud- kragende gesims, som på undersiden er forsy- net med en hulkel, der antoges for en stor del at være trukket i mørtelen. De ganske udflydende fuger er rillede med kanten af murskeen. Før 1926 fandtes i bordets sydsíde, 26 cm under overfladen, en i nyere tid med gule mursten tilmuret *†niche*, 19,5x26 cm og 16 cm dyb. I den mørteldækkede overflade er der 32 cm fra vestkanten og ca. 25 cm fra sydkanten en *†hel- gengrav* dækket af flise med liljemotiv (sml. gulve). Den flyttedes til bordets nuværende overflade, under altertavlens predella.

I apsisgulvet ses rester af et ældre *†alterbord*, muret op ad østvæggen, 15 cm nord for det nuværende bord, 135 cm bredt og ca. 110 cm dybt. Af frådsten.

Fig. 23. *Alterbordspanel, nu i NM2, fra 1500'ernes første årtier, med fremstilling af Kongernes tilbedelse (s. 542). NE fot. 1979. - Altar panel, now in NM2, dating from the first decades of the 1500s. On it is depicted the Adoration of the Magi.

*Alterbordsforside (fig. 23), fra 1500'ernes første årtier, af eg, med malet fremstilling af Kongernes tilbedelse. Panelet måler 90x140 cm og består af tre brede, vandrette brædder, som er notet i ramstykkerne, af hvilke det nedre har skråfas mod fyldingen. Ved en reparation i dette eller forrige århundrede er der på panelets bagside anbragt små klodser over bræddernes samlinger, som da er blevet afhøvet i en afstand af 6-8 cm fra kanten. En let affasning i enderne er oprindelig.

Forsidens maleri er udført i oliefarve, antagelig i samme værksted som alterbordsforsiderne i Jorløse (Skipperinge hrd.) og Kirke Hvalsø.⁴⁰ Midt i billedets forgrund sidder Maria med barnet på skødet, to konger bringer det kostbarheder, mens den tredje, med ryggen mod beskueren og ansigtet i profil, rækker venstre hånd med sin gave frem mod Jesus. Ved det

firkantede vindue længst til venstre i billedet står en hyrde med stav i hånden, mens kun huen af endnu en hyrde anes. I den store fladrundbuede åbning bag hovedpersonerne ses et landskab i nederlandsk maner med forrevne, stejle klipper og en græssende hest i forgrundens flade englandskab; til højre en husgavl (sml. fig. 24). Arkitekturen er brungrå og himlen kun svagt blå, mens personernes dragter gør sig gældende med røde, blå og grønne farver. Marias kjole fremtræder næsten sort, derover blå kappe og hvidt hovedklæde; den knælende konge er iklædt frakke af rød brokade, kongen bagved bærer blå dragt med grøn kappe over og rød brokadevest; negerkongens korte, røde dragt har store, opslidsede ærmer. De lodrette ramstykker er vandret delt i brede hvide og smallere røde og grønne felter, der antagelig oprindelig har været forsynet med

Fig. 24. Detalje af *alterbordspanel, sml. fig. 23, nu i NM2. Maria med barnet (s. 542). NE fot. 1979. - *Detail of altar panel (cf. fig. 23), now in NM2. The Virgin and Child.*

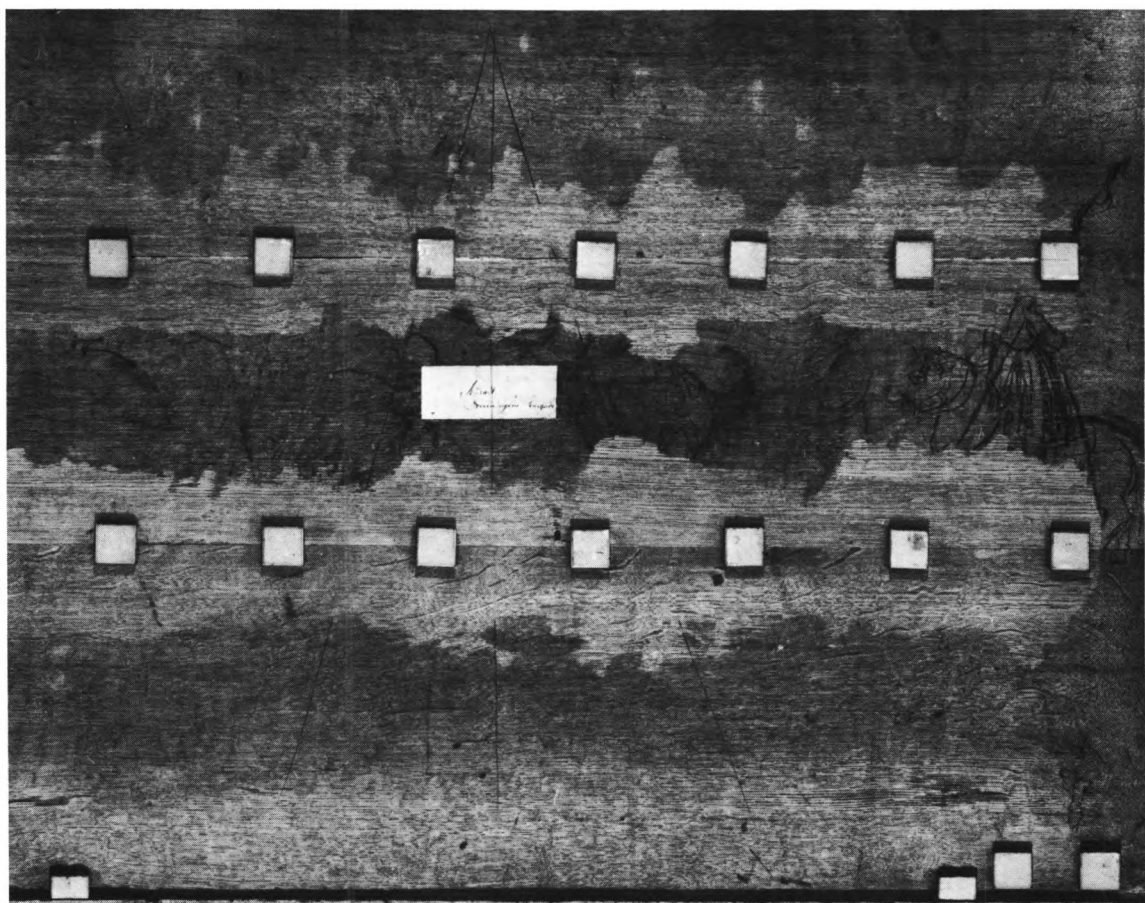

Fig. 25. Udsnit af bagsiden af *alterbordspanel, nu i NM2. Skitse af hest med rytter (s. 544). NE fot. 1979. - Section of the back of the altar panel, now in NM2. Preliminary sketch of mounted horseman.

skabelonmønstre, således som det kendes fra tilsvarende stykker, f.eks. i Store Fuglede (Ars hrd.) og Gyrstinge,⁴¹ begge i Nationalmuseet. Det øvre, vandrette ramtræ har forneden en bort af røde, gule og grønne frynser; nedre ramtræ er sortmalet.

På panelets bagside er skitseret⁴² en hest med rytter (fig. 25). Ved bræddernes afhøvling er resten forsvundet. Det er ikke ualmindeligt, at alterbordsforsider fra den tid har malede fremstillinger på begge sider. Som eksempel kan nævnes panelet i Lyndby,⁴³ der, ligesom det er tilfældet i Hagested, viser Kongernes tilbedelse på den ene side, mens den anden har en fremstilling af Kristus, der åbenbarer sig for Maria.

1850 indsendt af kirkeejeren til Nationalmuseet (inv. nr. D 11000).

Altartavlen (fig. 26), fra begyndelsen af 1500'rne, har to bevægelige fløje og er opstillet på predella med malede bryststykker af de 12 apostle flankerende Kristus. Midtskabet måler 210x158 cm og viser Korsfæstelsen, fløjene er hver 79 cm brede; de er vandret delt og rummer fire reliefskårne fremstillinger af lidelseshistorien. Skabene indrammes på tre sider af profilliste og har skråfas forneden. Over midtskabet sidder en stiliseret plante frise og øverst i hvert felt gennembrudte, gotiske tidselranker med enkelte blomster; nederst en tilsvarende, smallere frise afgrænset foroven af spinkel liste. I hver af midtskabets udvendige sider er fastgjort to bærehåndtag.

Korsfæstelsesscenen består af fritskårne fremstillinger af Kristus flankeret af de to røve-

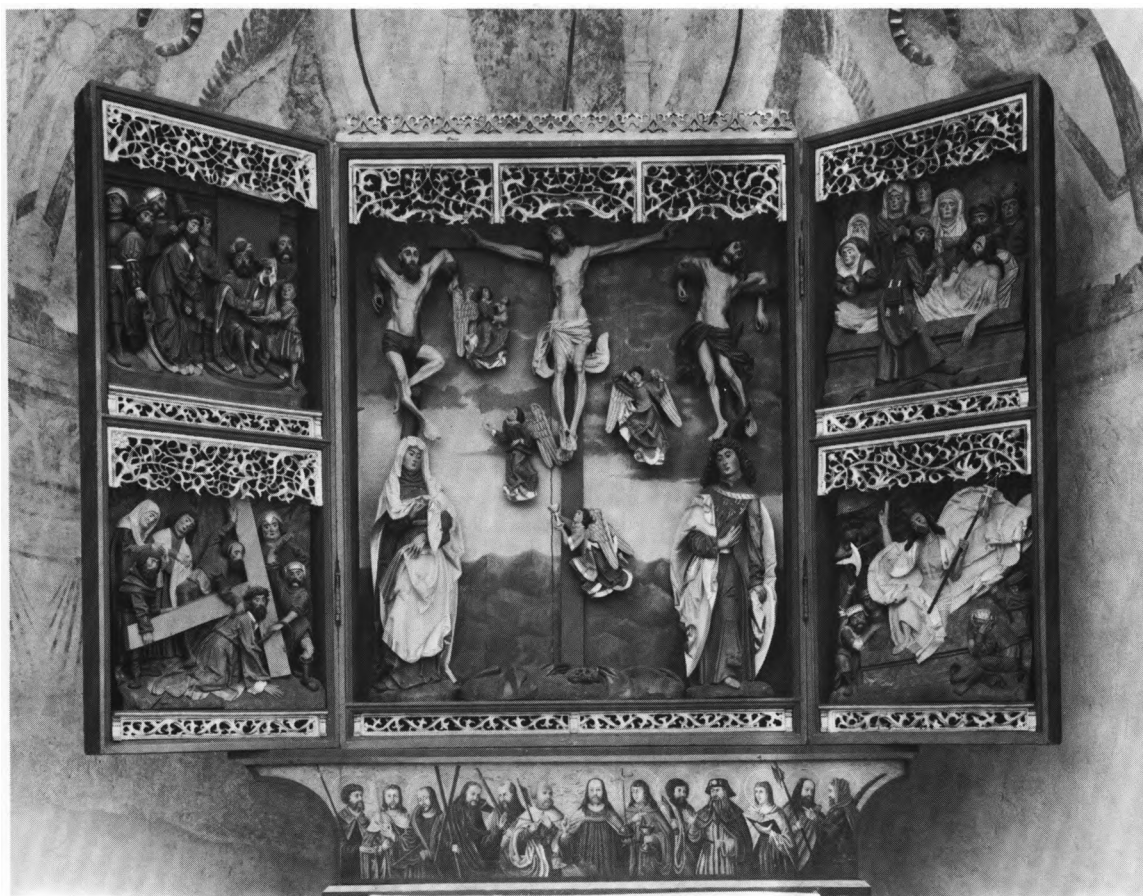

Fig. 26. Altertavle fra begyndelsen af 1500'rne, med Korsfæstelsen i midtfeltet og scener af Kristi lidelseshistorie i fløjene (s. 544). NE fot. 1977. - *Altar-piece from the beginning of the 16th century with the Crucifixion in the central panel, and scenes from the Passion on the wings.*

re; Kristi glatte korstræ står på jordsmon, som er udført i en selvstændig klods. Til siderne står statuetter af Maria og Johannes på hver sit fodstykke.⁴⁴ Kristusfiguren hænger i næsten vandrette arme. Den lange, smalle krop har knudrede ribben og stor vunde, livligt foldet lændeklæde bundet ved Frelserens højre hofte; en flig er stukket om bag venstre lår for at flagre ud til siden. Benene er magre med stærkt markerede knæskaller og let krumme, fødderne overlagte med højre øverst. De bagbundne røvere (fig. 27) har tilsvarende magre kroppe og bevægede lændeklæder. Af fire svævende engle bærer een den gode røvers sjæl i form af et nøgent barn, mens djævelen ved den onde røver mangler. En anden engel holder kalk til at opsamle blodet i, og de to sidste ved deres

gestikulationer giver udtryk for sorg.⁴⁵ Maria og Johannes, der står under røverne, er iklædt fodlange kjortler med kapper over, Marias er lagt op over hovedet, således at den skjuler hendes hår. Skabets bagvæg er malet som landskab med himmel og skyer over.

Fløjenes relieffer fremstiller Kristus for Pilatus og Korsbæringen i nord (fig. 27b), Gravlæggelsen og Opstandelsen i syd (fig. 28). De tæt befolkede scener fylder felterne helt ud.

Tavlen står med en ny staffing fra 1927 ved Harald Munk, dog bibeholdtes nogle af farverne fra en ældre staffing, men gitre og rankeværk, der tidligere var egetræsmalet, blev forgyldt, mens våben og hjelme fik metalpålæg. Kristi kors har en regelmæssig dekoration bestående af diagonalt stillede rækker af små hul-

Fig. 27a-b. Altertavledetaljer. a. Den gode røver i midtskabets korsfæstelsesfremstilling, sml. fig. 26 (s. 545).

b. Simon af Kyrene fra korsbæringssenen i nordre fløjs nedre felt, sml. fig. 26 (s. 545). NE fot. 1977. - *Details of the altar-piece. a. The Good Robber in the Crucifixion scene in the central compartment (cf. fig. 26). b. Simon of Cyrene from the Bearing of the Cross in the lower zone of the north wing (cf. fig. 26).*

ler udført i kridtgrunden. 1902 kunne desuden iagttages punkterede glorieringe uden om Marias og Johannes' hoveder, ligesom det var muligt enkelte steder at påpege et orneringsmotiv for hele baggrundsfladen. Det nuværende helhedsindtryk er en farveholdning bestående af dæmpede blå og grønne farver.

Det har været nævnt som en mulighed, at tavlen er udgået fra samme værksted som den i Nørre Asminderup (Ods hrd.) eller i hvert fald beslægtet med den.⁴⁶

Ved restaureringen 1926-27 fjernedes en yngre fodliste, og i stedet anbragtes predellaen, der havde ligget på våbenhusloftet, på sin oprindelige plads. Den er 38,5 cm høj og 222 cm bred

Fig. 28. Altertavledetalje. Søndre fløjs nedre felt. Opstandelsen, sml. fig. 26 (s. 545). NE fot. 1977. - *Detail of altar-piece. The lower zone of the south wing. The Resurrection (cf. fig. 26).*

foroven, 173 forneden, af eg, med en lille låge i den søndre ende. De hårdt restaurerede malerier er udført direkte på træet. På en lyseblå baggrund er Kristus fremstillet i midten flankeret af seks apostle til hver side. Rækkefølgen er, regnet fra nord: Judas Taddæus med spyd, Filip med latinsk kors, Tomas(?) med vinkel, Andreas med kors, Paulus med sværd og Peter med nøgle, derefter Kristus og Johannes med kalk, Bartolomæus med kniv, Jakob den ældre i pilgrimsdragt (fig. 29), Mattias med bog, Mattæus(?) med økse og Simon med sav. De er malet i livlige farver: rød, gul, brun, grå og hvid.

Altersølv. Kalk (fig. 30), fra 1625-50, 24,5 cm høj. Den sekstungede fod er drevet op i to afsæt; knoppen har seks glatte tunger på over- og undersiden og imellem dem rudebosser. Bunden er punslet ligesom fodens vulst. Over knoppen et sekssidet skaftled. Glat bæger med påloddet hældetud. På en af fodtungerne sidder støbte våbener med skriftbånd for: »H(r). Heinric Hvitfelt« og »F(ru). Margrete Rosenkrantz«. Kalken er skænket efter deres giftermål 1611, muligvis før hendes død 1644, og i hvert fald inden hans 1652. Over våbnerne er der lige under knoppen fastloddet et lille, støbt krucifiks med kranium og korslagte knogler under fødderne. På fodpladen stempel med flakt ørn (fig. 31), muligvis Lybæks bymærke, og udslidt skjold med M?⁴⁷ Den tilhørende disk, 17 cm i tv., har tilsvarende, men grave-rede våbener på fanen og graveret indskrift med versaler: »Heinric Hvitfeldt F. Margrete Rosenkrantz«. Under bunden stempler som kalkens.

Oblatæske, fra 18-1900'rne, cylinderformet, tv. 9,5 cm, højde 4 cm, med let hvælvet låg, hvorpå graveret latinsk kors og to liljegrane.

Alterkande, fra Den kongelige Porcelænsfabrik, sort med guld-kors og -kanter. †*Alterkande*, anskaffet 1844,¹⁴ af tin, muligvis identisk med *dåbskande (s.d.).

Sygesæt, 1750-1800, bestående af kalk og disk. Kalken er 12 cm høj, har lige knækket fod med tilsvarende fodplade; efter cirkulært, glat afsæt går den direkte over i cylinderformet

skaft, der brydes af glat, midtdelt knop. Lavt bæger, hvis mundingsrand markeres af grave-ret linje. Under bunden to ens firkantede stempler (fig. 32) hvori C eller GH; er sidst-nævnte tilfældet, da muligvis for Gerhard Hass, der fik borgerskab i København 1745 og døde 1790 (jfr. Bøje s. 75). Desuden indprikket »GSF«. Den tilhørende disk, 8 cm i tv., har cirkelkors på fanen. Under bunden stempel som kalkens. I læderbetrukket Futteral.

†*Sygesæt*. Præsteindberetningen 1755 gengiver følgende indskrift på den mindre kalk: »Til Hagedst Kircke Givet af Casper Bartholin Ao. 1703«.¹⁸

Oblatæske, fra 1900'rne, med drevet fremstilling af »Luther u. Zwingli« på låget. Under bunden stempel, hvori vistnok læses Schröder.

De to sengotiske *alterstager* er af lidt forskellig højde. Den ene, som er rødligst i metallet, måler 35,7 cm, den anden 37,8 cm. Formen er stort set ens med kraftig hulkel i fod og lyse-skål, let konisk skaft, der brydes af tre skaft-ring, af hvilke den midterste er størst og har spidsovalt tværsnit. Lyseskål med jernpig. Hver stage hviler på tre plumpe fødder, af hvilke én er fornyet på den højeste stage; begge er foret med bly og har en indvendig stang. - Syvarmet *stage*, skænket 1916 af dyrlæge Clausen.⁴⁸

Fig. 29. Altertavlens predella. Detalje visende Johannes, Bartolomæus og Jakob den ældre, sml. fig. 26 (s. 546). NE fot. 1977. - *The altar-piece predella. Detail showing St. John, St. Bartholomew and St. James the Greater (cf. fig. 26).*

Fig. 30. Alterkalk skænket af Henrik Huitfeldt og Margrethe Rosenkrantz (s. 547). NE fot. 1977. - *Chalice given by Henrik Huitfeldt and Margrethe Rosenkrantz.*

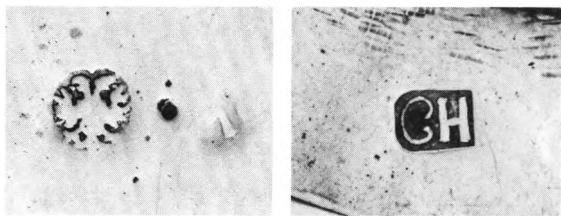

Fig. 31-32. 31. Stempel på alterkalkens fodplade: en flakt ørn, muligvis Lybæks bymærke, og udslidt skjold med M? (s. 547). NE fot. 1977. - *Mark on the foot of the altar chalice: a spread eagle, possibly Lübeck's mark, and a worn shield with M?* 32. Stempel under sygekalkens bund, muligvis for Gerhard Hass, der fik borgerskab 1745 og døde 1790 (s. 547). NE fot. 1977. - *Mark on the bottom of the visiting chalice (for the sick), possibly for Gerhard Hass, granted citizenship in 1745.*

Alterskranke, 1800'rne, halvrund, med drejede balustre af træ, har antagelig afløst det 1842 omtalte *†gitterværk* med indskriften: »Anno

1722 givet af Guds Børn i Hagested Sogn«. ⁴⁹

Døbefont, romansk, af grålig granit, tv. 81 cm. Den store plumpe font er hugget i ét stykke. Kummen har næsten lodrette sider, foden er cylinderformet og kun lidt smallere. En kraftig vulst markerer skellet. I skibets nordøsthjørne. ⁵⁰

Dåbsfæde. 1) O. 1550, af messing, sydtysk, svarende til det i Udby (s. 477), men mindre. Tvm. 63 cm. I bunden drevet fremstilling af Bebudelsen, omgivet af ulæselig minuskelbort. Herudenom og på fanen frise af hjorte forfulgt af hunde. Desuden en række stemplede ænder.

2) 18-1900'rne, af messing, glat.

Dåbskande, 18-1900'rne, af messing, ca. 22 cm høj, med pæreformet korpus, bred tud og stor hank.

**Dåbskande*, 1800'rne, af tin, chokoladekan-detype. Måske identisk med alterkande af tin, der anskaffedes 1844. ¹⁴ 29 cm høj, på fod med cirkelrund, flad fodplade. Lukket under bunden ved reparation af foden, der i sin nuværende form må være sekundær. Låget mangler. Samme type som i Udby (s. 477) og Tuse. I Holbæk Museum siden 1910 (inv. nr. 384).

†Korbuekrucifiks, antagelig senromansk ligesom de bevarede sidefigurer (s.d.), 1842 beskrevet som meget gammelt og formedelst det særdeles dybt nedhængende hoved mærkeligt. ⁴⁹ Hvornår det er fjernet fra kirken vides ikke; det er ikke omtalt sammen med sidefigurerne, der 1894 lå på våbenhusloftet. Indberetninger fra midten af 1700'rne gengiver den latinske indskrift: »Crux maledicta cum suppedaneo raro prisce antiquitatis documento in honorem Jesu Christi servatoris ex ecclesiæ hujus reliquiis voto pio Thomæ Bartholini protracta oranata sespensa« (korset, der med sin fodskammel var forbandet (?), blev som et sjældent vidnesbyrd fra den fjerne fortid fremdraget blandt denne kirkes levninger, prydet og ophængt til Jesu Kristi, Vor Frelsers ære, efter Thomas Bartholins fromme ønske). ⁵¹ Indskriften må antages at have været malet på en *†korbuebjelke*.

To **sidefigurer* (fig. 33a-c), fra o. 1250, ca. 80-85 cm høje inklusive et ca. 5 cm højt fodstykke,

Fig. 33a-c. *Sidefigurer til $\dagger$ korbuekrucifiks, nu i NM2. a. Maria. b-c. Johannes set forfra og bagfra (s. 548). NE fot. 1977. — *Flanking *figures from the $\dagger$ ood crucifix, they are now in NM2. a. The Virgin Mary. b-c. St. John (front and back).*

som nu er skåret skråt af forneden og forsynet med en tap, der kan være oprindelig og have tjent til fastgørelse i korbuebjælken. Både Maria og Johannes har lidt betydelig skade: Ansigterne er slået af (Johannes fornyet i vort århundrede), Mariafigurens bagside er høvlet næsten glat, Johannes' højre hånd, en del af bogen og kappen er fornyet, fødderne er opskåret, muligvis har han ligesom Maria haft spidse sko.

Begge er ikklædt lange kjortler og tilsvarende kapper med lige folder; på raffineret måde har Johannes dog vinkeldannede foldekast i begge

sider og til dels foran under maven. Der ses rester af halsklæde på Mariafiguren, der som den mindst restaurerede også har flest rester af oprindelig staffering. Det drejer sig om blåt på kappen med forgyldning, formentlig som bræmmer langs kanterne. Grøn farve på jordsmonnet kan være af yngre dato. På Johannes ses minimale spor af rød og blå farve. Deponeret i Nationalmuseet siden henholdsvis 1926 og 1978 (Inv. nr. D 10911 og D 417/1978).

Prædikestolen (fig. 34) synes efter de bruskbarokke skæringer at dømme at være udført i årene kort efter midten af 1600'erne, mens dens

Fig. 34. Prædikestol med malede våbener for Thott og Podebusk (s. 549). NE fot. 1977. - *Pulpit with the painted Thott and Podebusk coats of arms.*

konstruktion peger på begyndelsen af 1700'rne, hvad der imidlertid ikke kan betragtes som tilblivelsestidspunktet, men må skyldes de ændringer, som har resulteret i dens nuværende forringede udseende. Himlen stammer fra renessancen og opgangen fra vort århundrede.

Stolen er på fire fag, dog er de to nærmest opgang og væg kun halve. Kraftige bruskbarokke skæringer danner bueslag i arkader, båret af hermer, hvis skafter mangler. Hermerne fremstiller apostle og evangelister: den første er formentlig en apostel, nu uden attribut, dernæst evangelisten Johannes med ørn, Mattæus?, apostlen Johannes med kalk (fig. 35), Peter med nøgle (delvis fornyet) og til sidst Lukas med oksen. De to manglende evangelister har antagelig sammen med endnu to apostle afsluttet de partielle fag. Kurven hviler på en sekskantet bærestolpe fra 1934.

Den lille *himmel*, fra 1600'ernes begyndelse, har seks sider, hvoraf den ene langs væggen er dobbelt så lang som de øvrige. Undersiden er ved hjælp af profillister delt i regelmæssige felter, det midterste formet som helheden og hævet. På alle sider er udsavede hængestykker og på de fem frie topstykker med renæssancekartouche, i hvis midte der har været et nu afslået hoved? På hjørnerne bøjer med engle-

hoved, hvorover spor efter spir eller lignende.

Ved stolens restaurering 1934 blev himlen taget ned og anbragt i tårnrummet, bag orglet; herfra flyttedes den senere til loftet. Efter istandsættelse ophængtes den atter 1977 med en staffering svarende til kurvens. Indtil da var den perlegrå. Himlens ældste farvelag er ifølge konservator identiske med kurvens, hvis oprindelige staffering fremdroges nævnte år samtidig med, at en partiel nystaffering udførtes, hvorefter farverne er dodenkop, der på profilleddene ledsages af sort og cinnoberrødt; til figurernes dragter er ligeledes brugt dodenkop, mens hudfarven er bleg rødtonet. I de to midterste arkadefelter ses våbener for Thott og Podebusk,⁵² utvivlsomt udført i forbindelse med de førnævnte ændringer af stolen, som må anses for at være sket relativ kort tid efter, at Ursula Podebusk havde købt Hagestedgård og inden hendes død 1709. Ved restaureringen 1934 fandtes en gul træimitation fra 1800'rne og ornamenten i to grå nuancer omkring våbenerne; herunder et mørkebrunt farvelag med gråt og sølv.

I skibets sydøstre hjørne. Tidligere længere mod vest, ved pillen mellem første og andet fag, hvor kragbåndet er hugget bort.

Stolestader, fra 18-1900'rne, med glatte gavle

Fig. 35. Detalje af prædikestol. Mattæus? og Johannes, sml. fig. 34 (s. 550). NE fot. 1977. - *Detail of pulpit. St. Matthew? and St. John (cf. fig. 34).*

Fig. 36. (†)Præstestol, mens den endnu stod i koret (s. 551). Poul Nør-lund fot. 1920. -

(†)Priest's chair while it was still in the chancel.

afdækket med profilliste. Gavlene er grågrønne, bænke og sæder grå i to nuancer. - 1812 noterede synet, at der burde anbringes *bænke* i koret til skoleungdommen,⁵³ måske de to, der nu står i våbenhuset.

(†)Præstestol (fig. 36), o. 1625. På fotografi fra 1920 står stolen endnu i koret. Dens to gavle har pilastre med skælmønster, profilkapitæler og foroven trekantgavl dannet af profillister; imellem gavlene et panel med to glatte, afbrudte fyldinger. Forsidens to arkadefelter med skællagte skiver på pilastrene og slyngbånd på bueslaget flankeres af halspilastre hvorpå skællagte skiver med dråbeformet nedhæng. Over panelet udsavede balustre, som bærer en gesims med tandsnit under æggestav. 1843¹⁴ trængte »trægitteret« (balustrene) til istandsættelse, og 1857¹⁴ skulle gardinerne fornyes. Nu på våbenhusloftet.

†Herskabsstole tilhørende ejere af Hagestedgård. I præsteindberetningen fra 1758¹⁸ omtales to stole med malede våbener, på den ene for

Henrik Friis og Margrethe Bild, angiveligt malet 1571, det år de begge døde, på den anden for Johan Brochenhuus og Anna Rantzau. Topstykkerne af fire stolegavle med malede våbener for de nævnte familier hænger nu på korets sydvæg tillige med et skjoldformet våben, som på interiørfotografi fra 1904 ses hængende på de midterste gavle af de ovenfor omtalte stole, som da var stillet sammen i nordsiden. Det tilhørte Grevenkop-Castenskiold.

På søndre stolerækkes østpanel hænger udsavede felter fra de to stoleråger, hvorpå malede våbener for Bornemann og Werchmester (fig. 37).⁵⁴

Pengeblok (fig. 38), senmiddelalderlig?⁵⁵ Nuværende højde 71 cm, kvadratisk, med en side på 24 cm, affaset forneden mod kraftig vulst, hvorunder siden kun måler 15 cm. Den øvre del er beslæet med tre vandrette jernbånd. Låget, som er helt af jern, fastholdes af tre jernbånd, af hvilke det midterste går ned på forsiden og lukker over krampe hvori taskelås. I

Fig. 37. Malede våbener fra $\dagger$ herskabsstol, formodentlig for Bornemann og Werchmester, nu på søndre stolerækkes østpanel (s. 551). NE fot. 1982. - *Painted coats of arms from a $\dagger$ manorial pew, probably for Bornemann and Werchmester, now on the east panel of the south pew.*

låget tre pengeslidser. Brunmalet. Blokken, som har været nedgravet, er nu cementeret fast i skibets gulv, øst for indgangsdøren.

Pengetavle, med malet indskrift på langsiderne: »Anno 1702« og »Hospitals.Taule«. Skuffen måler 17x10 cm, har drejet, antagelig fornyet håndtag og er lakeret. Rygskjold mangler, men lige over håndtaget er en tap på ca. 3 cm.s bredde knækket af.

**Pengetavle*, mage til ovennævnte med indskriften: »Anno 1702 De Fattiges Taule« findes på Holbæk Museum (inv. nr. 8.02).

Dørfløje. 1) Samtidig med opførelsen af sakristiet, bestående af vandrette planker, på hvis ene side (mod koret) er fastgjort en rammekonstruktion, således som det kendes fra f.eks. Ågerup og Soderup (s. 270 og 292), dog med den forskel, at de vandrette rammestykker i Hagested sidder skævt for hinanden. Det øverste, halvrunde ramtræ er fornyet. Rammestykkerne er profileret på oversiden, og i sammenstødene sidder store sømhoveder. I et af felterne er anbragt en samtidig *dørring* på cirkulær plade med søm langs kanten. Dørfløjen står

afrenset, men med spor af farve i felternes hjørner. Mellem kor og sakristi.

2) 1850,¹⁴ bestående af lodrette planker, som på ydersiden sammenholdes af to vandrette revler forbundet med en skrå. Brunrød. Til tårnet.

3-5) Indgangsdørene til kapel (sakristi) og våbenhus samt dørfløjen mellem dette og skibet er ens og formentlig anskaffet i forbindelse med bygningsmæssige istandsættelser 1869.¹⁴ De udvendige sider er brune og blågrå, de indvendige lysegrå.

Et $\dagger$ pulpitur er nævnt 1815;⁵³ 1828 skønnede synet, at det kunne borttages.¹⁴

Orgel, leveret 1937 af A. C. Zachariasen, Århus,⁵⁶ formentlig bygget o. 1900 af Fr. Nielsen, Århus, og gennemgribende ombygget 1937 af A. C. Zachariasen. Otte stemmer, ét manual og pedal; pneumatiske keglevindlader. I tårnrummet. $\dagger$ Orgel (eller harmonium), opstillet 1919, flyttet til tårnrummet 1929 eller 1930.⁴⁸ $\dagger$ Harmonium, leveret 1906 af Petersen & Steenstrup, København.⁵⁷

Salmenummertavler, 1800'rne, som i Udby

(s. 482). Rammen har to kannelurer, i hjørnerne glatte kvadratiske plader. Topstykkets bue-tunge har glatte kantlister, der mødes i to drejede knopper foroven. De tre tavler er vandret inddelt i fire felter af lister med én kannelure. Oprindelig til skydenumre, hvis træbrikker senere ophængtes på søm, hvorpå der nu hænger metalnumre. Den fjerde har en malet tværstrib på midten. I øverste halvdel står med skrift: »Altergang«, og i nederste »Daab«. Staf-feringen svarer til stolestadernes, sort bund, brun ramme, lyse kannelurer og bund i top-feltet.

Præsterækketavle, se kalkmalerier.

Lysekrone (fig. 39), fra 1600'rne, ifølge testam-mentarisk bestemmelse 19. juni 1709 skænket af sognepræst Jens Krag og hans hustru sam-men med »dens behørig stang at hænge ved i Hagested kirke«. ⁵⁸ Over stor hængekugle pro-fileret stamme med balusterled flankeret af ski-ver, hvortil lysearmene er fæstnet, otte forne-den, nu kun fire foroven. ⁵⁹ Under de øvre findes yderligere et skiveled til fastgørelse af forsvundne pryddarme. Som topfigur flakt ørn, der har mistet vingerne. Kronen hænger i spin-keljernstang med fem store, forgyldte kugleled og forneden udstandset fane, hvis fløje to og to er identiske. Inden for bladkrans læses årstal og givernes initialer: »17 INK« og »HMS 09« (Jens Krag og Helle Marie Søgaard). I skibets andet fag. - På væggene nye lampetter.

Kirkeskib, ophængt 1937, barken »Excelsa«, bygget og givet af førstelærer K. N. Terpet, Hagested. ⁶⁰ Antagelig identisk med barken »Salvator«, som nu ligger på våbenhusloftet.

Hatteknager, 18-1900'rne, af træ, med større og mindre, drejede knager. Lysegrå. I våben-huset, på øst- og vestvæggen.

Tårnur, sandsynligvis fra 1700'rne. Døgn-værk med hagegang, samt timeslagværk. Vær-kerne er anbragt i hinandens forlængelse med fælles taphulstiver i midten af værket, hvis smedejernsstel (højde 88 cm, længde 95, bred-de 57) er samlet med kiler. Jernværksstempel i en af værkrammernes vandrette stivere som alle er profilerede ved enderne. De seks lodrette ender forneden i udadbøjede ben, mens de

foroven afsluttes af brede og flade spiraler. Optræksdrev formodentligt oprindelige. Træ-valser. Lodder af sten med jernøskner. Heste-skoformede spærhager. Mellemhjul. Ganghjul og hage af jern. Ca. 270 cm langt jernpendul med blylinse. Gangværkets valsehjulsaksel har uden for værket en kort kvadratisk forlængelse.

Udløsning af slagværk ved kile på valsehjuls-akslen og gennem konventionel tosidig udløs-ningsmekanisme. Seks hammerløftestifter med bøsninger og blindfælg. En hammervelle fører skråt ud af urhusets østgavl til slaghammeren ved den store klokke.

I klokkestokværkets nordvesthjørne i gam-melt urhus med klinkelagt pulntag og døre mod syd og øst.

Et urværk omtales tidligst 1734. ⁶¹ Omkring 1755 nævner Thurah, ⁶² at der på urværket står følgende ord af Bartholin: »Tempora signantur digito, sed temporis autor temperat æterna fota

Fig. 38. Pengeblok, senmiddelalderlig? (s. 551). NE fot. 1977. - *Alms post, late medieval?*

Fig. 39-40. 39. Lysekrone fra 1600'rne, skænket til kirken 1709 af pastor Jens Krag og hustru, Helle Marie Søegaard, jfr. ophængningsstangens udstansede monogrammer (s. 553). NE fot. 1977. - *17th century chandelier presented to the church in 1709 by Pastor Jens Krag and his wife, Helle Marie Søegaard, cf stamped out monograms on the suspension rod.* 40. Klokke fra 1300'rne (s. 554). NE fot. 1977. - *Bell. From the 1300s.*

diesq. T.B.D.» (Tiderne angives med visere, men tidens herre tilmåler dagen og den evige skæbne. Thomas Bartholin Doktor). Det kunne tænkes, at ovenstående snarere havde været malet på en urskive nede i kirken, jfr. forlængelsen af gangværkets valsehjulsaksel. Der er dog ikke synlige spor af en akselforbindelse ned til kirkerummet. En bjælkekonstruktion i tårnets mellemstokværk op ad nordmuren kan måske tolkes som rester af et tidligere urhus.

Klokker. 1) (Fig. 40) 1300'rne, tv. 62 cm. Skriftløs. Om halsen to snoede lister. På slagkanten en enkelt profilliste og på hankene sparremønster. Mellem dem ses utydelige kors.⁶³ Ophængt i slyngebom.

2) (Fig. 41) 1350-75, tv. 104 cm, støbt af Olaf Henriksen Kegge. Om halsen mellem dobbelte profillister majuskelindskrift: »Ave

Maria gracia plena» afsluttet med et støbermærke,⁶⁴ en medaljon hvori klokke omgivet af indskrift: »S(igillum). Oli Himric Kegii» (Olaf Henriksen Kegges segl). Profilliste på slagringen. Klokken er identisk med klokke nr. 1 i Helsingørskirke,⁶⁵ dog er Hagestedts en anelse større. Den er tilsyneladende først kommet til kirken efter 1774, da såvel Hoffmans Fundationer som Pontoppidans Danske Atlas nævner to klokker i tårnet, hvoraf den ene bærer den indskrift, som er gengivet på ÷klokke nr. 3 (jfr. nedenfor), og den anden må antages at være den skriftløse klokke nr. 1. Ophængt i vuggebom.

†*Klokker.* 1-2) Ved klokkeskatten 1528 afleveredes to klokker.⁶⁶ 3) Ifølge indberetning 1755⁶² læstes på den ene af kirkens to klokker: »Help Jesus! Maria, Sancta Susanna ora pro

nobis« (hjælp Jesus! Maria, hellige Susanne bed for os). Uldall henfører den sammen med tårnklokke i Kundby til klokkestøberen Lavres Hansen, der virkede i begyndelsen af 1500'rne.⁶⁷

Klokkestol, 1826,¹⁴ af eg, til tre klokker, med dobbelte skråstivere.

GRAVMINDER

Epitafium (fig. 42), o. 1740. Hans Seidelin, herre til Hagested Gaard, konferens-, etats-, justits- og kancelliråd samt direktør i general postamtet, †19.jan. 1740, 74 år, 8 mdr. og 5 dage gammel. Blev siden med ligtale i S. Nicolai kirke bisat 10. febr. 1740 og endelig i sin dertil indrettede begravelse indsat 21. juni 1740. Kartouche af grå sandsten med hvælvet, liggende ovalt skriftfelt hvori indskrift med fordybede, forgyldte versaler. Over kartouchen englehoved i muslingeskal. Epitafiet har siden 1974 været indmuret i tårnets sydvæg; tidligere sad det i korets nordvæg, hvor det også beskrives i præsteindberetningen 1755.¹⁸

†*Epitafium*, opsat 1666 af Thomas Bartholin over kgl. rigsadmiral Peder Galt, som blev henrettet i København for en krigsforsøelse. Den ypperlige kannik, den fine digter og retslærde, der på de kongelige skibe, som han på ulykkelig vis var sat i spidsen for, forliste sin lykke, idet han ved at forandre element, forandrede sin lykke, ej vidende på havet at bruge den kirkelige ret, sonede han på landjorden sin forsøelse på havet. For i sin sidste stund at lære, hvad han havde forsømt, nemlig kongens retsparagraffer, segnede oldingen år 1644. Og her fandt han, mod forventning, retten til begravelse. »Med from hånd forfattede jeg dette. Th. Bartholin 1666«. Indskriften, der var affattet på latin, kendes fra en gengivelse i Pontoppidans *Marmora Danica*, der udkom 1739, hvorimod epitafiets udseende ikke er beskrevet. 1758 bemærkes, at det ikke længere er i kirken.¹⁸

Muret begravelse. Da Hagestedgårds ejer, Oluf Bornemann, i anledning af sin hustrus død 1709 lod en hvælvet, muret begravelse i koret

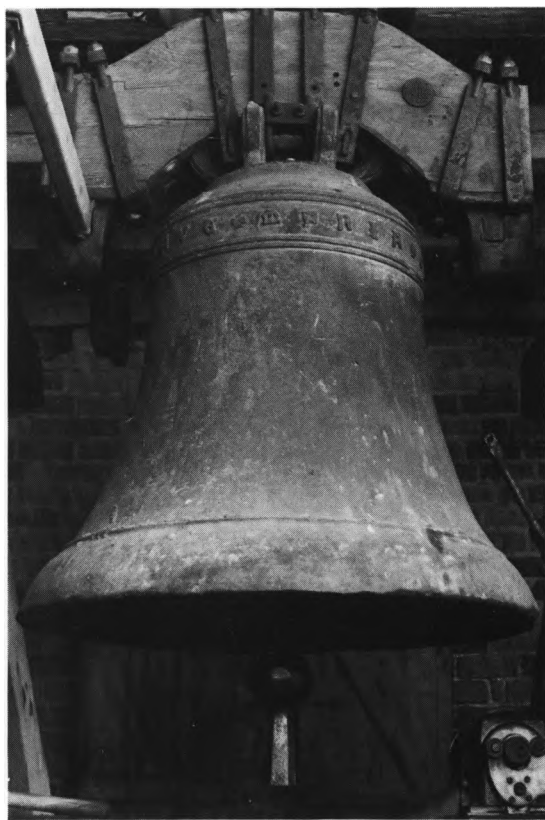

Fig. 41. Klokke. Fra 1350-75, med Olaf Henriksen Kegges segl (s. 554). NE fot. 1977. - *Bell. From 1350-75, with the seal of Olaf Henriksen Kedge.*

åbne, fandtes to forrådnede tårnklokker tilhørende Peder Galt (sml. epitafium) og Frederik Friis. De forefundne »levninger« blev lagt i en *benkiste*, hvorpå Frederik Friis' kisteplade blev fæstet (se nr. 1). Samtidig nedsattes den tårnkiste med Oluf Bornemanns hustru, Johanne Werchmester. Ifølge beskrivelsen 1755¹⁸ var kisten bebrillet med rylsæder og havde beslag af forsløvet bly. På låget en kisteplade (se nr. 2).

Kisteplader. 1) 1586. Fredrick Fris til Hagested, født på Ørlunde i Find (Ørbæklunde, Vindinge hrd., Svendborg amt) 1553, †13.jan. 1586, 33 år gammel. Rektangulær, hvælvet plade af messing, 25x31,5 cm, med fordybet versalindskrift i fem linjer på pladens nederste tredjedel. Derover er graveret afdødes fædre og mødre våbener som angivet med versaler under den øvre kant: F(rederik) F(riis) F(ædrene), F(rederik) F(riis) M(ødrene våbener) flan-

Fig. 42. Epitafium over Hans Seidelin, †1740 (s. 555) og tavle opsat 1734, da sakristiet indrettedes til gravkapel (s. 531). NE fot. 1977. - *Epitaph to Hans Seidelin †1740 and board set up 1734, when the sacristy was converted into burial chapel.*

kerende Jesumonogram i bladkrans. Langs kanten graveret bladbort.

1755¹⁸ og endnu o. 1800⁶⁸ sad pladen på en benkiste (jfr. ovenfor), 1920 var den fastsømet på korets nordvæg, og 1981 på en træplade, som står op ad tårnrummets vestvæg.

2) 1709. Johanna Werchmester til Hagedsted og Nörager gaarde, født i Aalborg 29. marts 1673. Faderen var Herman Werchmester, borgmester i Aalborg, moderen Maren de Hemmer. 1703 gift med kancelliråd og landsdommer i Siælland og Møen, Oluf Borneman til Hagedsted og Nörager gaarde; i ægteskabet to sønner Henrich og Hermann Bornemann, †29. maj 1709, i sit 36. år og 2 mdr. Rektangulær plade med afskårne hjørner, af messing, 31,5x23 cm, med fordybet skriveskrift. Placering som nr. 1.

Gravkapel, indrettet 1734 i det oprindelige

sakristi på korets nordside (sml. bygningsbeskrivelsen). 2. nov. 1751 skænkede sønnen, Hans Seidelin (†1752) 200 rdl. til vedligeholdelse af dette begravelsessted. Pengene skulle stede blive stående i stamhuset, imod at dets besiddere holdt begravelsen vedlige.⁶⁹

Ifølge præsteindberetningen 1755 stod der dengang tre *†kister*, hvis udseende ikke kendes. 1828 trængte sparreværket over begravelsen til eftersyn.

Kisteplade. 1) 1740. Hans Seidelin, herre til Hagedsted Gaard, konferens-, etats-, justits- og kancelliråd samt direktør over postamtet, født i Helsingöer 14. maj 1665, gift med sin første, nu salige frue, Drude Margaretha Claus daatter, som efterlod sig een søn og een datter, dernæst gift med Helena Margaretha Munch, som døde uden livsarvinger. Skænkede 4000 kr. til onsdagsprædiken i St. Nikolaj kirke,⁷⁰ døde mæt af ære, fornøjet af dage 19. jan. 1740, 74 år, 8 mdr. og 5 dage gammel. Oval, hvælvet blyplade, 34x21 cm, med fordybet, tidligere udfyldt skriveskrift. Pladen omgives af strålekrans med skyer, hvori englehoveder, foroven korslam, forneden vinget timeglas. 1755 på *†kiste* i kapellet, 1920 på korets nordvæg, 1977 på løs plade, som da stod i ligkapellet og 1981 i tårnrummet, op ad vestvæggen.

2) 1744. Charlotte Seidelin, født Syling, født i Kiöbenhavn 29. jan. 1685, gift 27. okt. 1734 med Hans Seidelin til Hagedsted=Gaard, etats- og justitsråd, assessor i Højesteret og sekretær i Danske Kancelli (sml. kisteplade nr. 3), levede med ham på tiende år i et kærligt og fornøjeligt ægteskab uden livsarvinger, †22. febr. 1744 i sit 59. år 24 dage. Under indskriften er senere indridset initialerne AI. Udseende som kisteplade nr. 1 i gravkapel fra 1734, dog er målene 37x21 cm.

3) 1752. Hans Seidelin, konferens-, etats- og justitsråd, assessor i Højesteret, »maitre de requetes« (referendar) og sekretær i Danske Kancelli, født i Kiöbenhavn 16. sept. 1695, af forældre Hans Seidelin til Hagedsted Gaard, konferens-, etats-, justits- og kancelliråd og direktør i det kongelige general postamt, og Drude Margaretha Claus Daatter, gift 1734 med

Charlotte Syling, levede sammen ti år uden livsarvinger, sad siden i enlig stand fra 22. marts 1744 til 18. april 1752 i hans alders 57. år, 7 mdr. og 2 dage, da Gud klokken 2 om morgenen krævede hans sjæl.

Oval, hvælvet blyplade, 38x22 cm, omgivet af skykrans med strålebundter foroven og forneden. Til siderne englehoveder og to putti, den ene med kranie, den anden blæsende sæbebobler, foroven Viktoria med palmegren og sejrskrans, forneden Tiden (Kronos) med timemeglas. Svarende til bl.a. plade i Tølløse (s. 238).

† *Gravkapel* opførtes 1754 af justitsråd Hans Didrik Brinck-Seidelin⁷¹ på korets sydside. Deri var 1755 nedsat en af Seidelins sønner i en egekiste uden plade på låget.¹⁸ Da kapellet 1866 trængte til at hvidtes protesterede kirkeejeren (Carl Adolf Grevenkop-Castenskiold) mod, at der skulle påhvile ham nogen som helst forpligtelse til dets vedligeholdelse; efter at ejerne 1882 forgæves havde været indkaldt på lovbe-falet måde, tillod ministeriet, at tre kister tilhørende familien Brinck-Seidelin blev nedsænket og kapellet nedbrudt.¹⁴

I kirkegårdens sydøstre hjørne findes Hagestedgårds gravsted, som hegnes af smukt, nygotisk *støbejernsgitter* med påskriften »Anno 1881« og »Anker Heegaard«. Syd for kirken er endnu et gravsted med tilsvarende gitter omkring.

KILDER OG HENVISNINGER

LA. Sognekalendarsarkivet. Kirkebog 1744-1814. - *Ved embedet.* Kirkeprot. 1925-19(77). - Se i øvrigt arkivalier for Holbæk amt i almindelighed s. 50.

NM2. Præsteindberetning ved P. Søeborg 1809, indberetninger ved Jacob Kornerup 1862 (kalkmalerier), Aage H. Mathiesen 1894 (bygning), P. Hauberg 1894 (inventar), Jacob Kornerup 1898, 1899 og 1900 (kalkmalerier), Eigil Rothe 1903 (altertavle), M. Mackeprang 1906 (kalkmalerier) og 1907 (predella), Niels Termansen 1920 (altertavle), Kai Uldall 1920 (inventar og gravminder), Chr. Axel Jensen 1926 (korgulv og alterbord), Harald Munk 1927 (altertavle) og 1934-35 (prædikestol), Egmont Lind 1937 (kalkmalerier), Hugo Matthiessen 1937 (skeletfund), Erik Skov 1962 (gravsten), Gregers Lind 1970

(kalkmalerier), Rolf Berg 1973 (kisteplade), Mogens Larsen 1973 (predella), Robert Smalley 1974 (kalkmalerier), Jens Dalgård 1975 (præsterækketavle), Mogens Larsen 1976, J. Villadsen og Erik Ring Hansen 1978 (prædikestol), Monrad Hansen 1978 (tagværk), Hugo Johannsen 1977 (bygning), Marie-Louise Jørgensen 1977 (inventar og gravminder). - Bygnings- og kalkmaleribeskrivelse ved Hugo Johannsen, inventar og gravminder ved Marie-Louise Jørgensen. Redaktionen afsluttet august 1981.

Tegninger. *NM2.* Otte akvareller af kalkmalerier ved Jacob Kornerup 1862, 1866, 1898 og 1900. - Plan med bygningsdetaljer ved Aage H. Mathiesen.

- Gnidebillede af flise samt kalke af altertavlebaggrund ved Harald Munk 1927. - Plan ved Mogens Brahe 1960. - Vinduesramme af træ ved Birgit Als Hansen 1969. - Tryk af opmåling med angivelse af kalkmaleriernes placering på skibets nordvæg ved Gregers Lind 1969. - Tryk af plan, snit og opstalter ved Johannes Vedtofte 1974.

Notebøger. *NM2.* N. L. Høyen XII, 55. — J. J. Worsaae VI, 7ff. - J. Kornerup IV, 32; VIII, 81; XVI, 27. - V. Kock II, 92.

Litteratur. Johannes Vedtofte: Hagested kirkes bygningshistorie og kalkmalerier. Afgangssopgave ved Kunstakademiets arkitektskole, afdelingen for bygningsrestauration, 1975.

¹ Svend Aakiær, udg.: Kong Valdemars lordebog, 2, 1926-42, s. 153, 203.

² Roskildebispens jordebog s. 164.

³ Repert. 13. nov. 1381.

⁴ DaKancReg. s. 133, 200.

⁵ Landebogen s. 145.

⁶ RA. DaKanc. Bl60. Indlæg til registre og tegnelser.

⁷ RA. DaKanc. 1. dep., brevsag 3357/1823.

⁸ NM6. Fundprot. 1932 (13/8-1937-38); 2120 (28/44 - 1944-45).

⁹ Jfr. Ved embedet. Kirkeprot. 1925-19(77). - Før ændringen løb landevejen langs kirkegårdens syd-mur og passerede herefter gennem herregården, mens præstegården lå ved kirkegårdens vestside.

¹⁰ Eksempler på en tilsvarende fremgangsmåde, hvor korets udvendige længde andrager halvdelen af skibets længde, fraregnet vestgavlen, kendes bl.a. fra Gevninge, Tune og Havdrup (DK. Kbh. Amt s. 2189, 2196). Mere almindeligt er det, at korskva-drattet omfatter triumfmuren, jfr. Sønder Jernløse (s. 130, fig. 3).

¹¹ Teknikken svarer ganske til den eksempelvis i Skibby benyttede (DK. Frborg. s. 2645, fig. 8).

¹² Begge vinduer omtales i bygningsbeskrivelsen 1894 og er angivet på den ledsagende plan. Det vestre siges at være tilmuret, mens det midterste er tegnet som værende i brug. Heroverfor står Korne-

rups indberetning fra 1899, som er affattet efter, at han har ledet åbningen af midtervinduet, hvori der indsattes blyindfattede ruder med grønligt glas. Ved samme lejlighed afdækkede han under hvidtekalken på vestvinduets vanger rester af oprindeligt maleri. Dette vindue har således formentlig siden våbenhusets opførelse stået blændet i lysningen.

¹³ Trærammens udformning med glasfals langs hele lysningen viser, at man havde tænkt sig et vindue med proportioner svarende til korets. Fejlen må antagelig skyldes, at murerne har indbygget rammen uden at tænke på den skrå sålbænk, som hører med til et normalt romansk vindue. Den måtte derfor opmures sekundært helt til trærammens nedre tværsprosse, som herved fik en anden funktion end oprindelig tiltænkt. De bevarede sømrester i rammen understreger, at fejlen er »korrigeret« samtidig med bygningens færdiggørelse.

¹⁴ LA. Tuse og Merløse hrdr.s provsti. 1824-1900. Synsforretningsprot.

¹⁵ Tilsvarende nicher kendes f.eks. fra Udby (s. 471).

¹⁶ 1736 hedder det, at patronen indretter sakristiet til begravelse, »idet han er begyndt at udslå murene«, jfr. LA. Bispearkivet. Tuse hrd. 1690-1820.

¹⁷ Dette år siges kapellet at være istandsat, jfr. note 14.

¹⁸ LA. Bispearkivet. 1758-59. Hist. Efterretn. til HofmFund.

¹⁹ 1945 siges kirkens gulv overalt at være angrebet af svamp (Ved embedet. Kirkeprot. 1925-19(77)), og i en skrivelse fra kirkeministeriet, dateret 16. aug. 1947, hedder det, at belægningen med Hasleklinker ikke burde være foretaget, inden godkendelse forelå.

²⁰ Således i Tveje Merløse (Holbæk by) og Butterup (s. 64 med note 23). Jfr. endvidere Birgit Als Hansen og Morten Aaman Sørensen: Den usynlige kirke. Butterup kirkes indre i middelalderen, i Strejflys over Danmarks bygningskultur. Festschrift til Harald Langberg, 1979, s. 75 med note 5.

²¹ Således indsattes et nyt vindue i nord 1843, og for sydsidens vedkommende var en reparation gennem-

ført 1846. Endelig anskaffedes to år senere to nye kirkevinduer, jfr. note 14.

²² Der kan være tale om vinduer, som går tilbage til tiden inden hvælvs-lagningen. Når sydsidens vestligste vindue, der her dateres til 1800'rne også skærer sig op bag hvælvbuen forklares dette af hensynet til facadens harmoni. Nordsidens vindue respekterer derimod skjoldbuen.

²³ Sml. eksempelvis Butterup (s. 63), Nørre Jernløse (s. 108, fig. 21) og Sønder Jernløse (s. 136 og fig. 8).

²⁴ Worsaae skriver i sin notebog (VI, 7), at han tidligere i apsis havde iagttaget spor af ophøjede, modellerede og forgyldte glorier. Den 7. og 8. sept. fjernede han kalklagene sammen med Kornerup.

²⁵ Jfr. brev fra Kornerup til Worsaae, dateret 1. okt. 1862.

²⁶ Jfr. DK. Frborg. s. 2658ff. Endvidere J. Kornerup: Om nogle i danske Kirker opdagede Kalkmalerier, i ÅrbOldkHist. 1868, s. 41f.

²⁷ Robert Smalley: Nyfund og opdagelser, i Den iconographiske Post, 1973 (nr. 4), s. 26f.; Henrik Græbe: Kalkmalerier. Udvalgte fund og resultater i 1970'erne, i NMArb. 1980, s. 44f.

²⁸ Kornerups rekonstruktion af den manglende vestre halvdel af rankeornamentikken i det vestligste vindue fjernes, for at give plads for en ny rekonstruktion ved Lind!

²⁹ Jfr. DK. Holbæk s. 65, 116 og 166; endvidere Nørlund-Lind: Kalkmalerier s. 63ff.; Ulla Haastrup: Fristelsen i Jørlunde, i Den iconographiske Post, 1975, 2-3, s. 3f.

³⁰ Den sjældne fremstilling af Marias død kendes også fra de romanske kalkmalerier i Kyndby, hvor det ikonografiske skema dog er afvigende, jfr. DK. Frborg. s. 2710, fig. 4.

³¹ Denne ualmindelige friseornamentik kendes også fra Skibby, jfr. DK. Frborg. s. 2663.

³² Jfr. Hugo Johannsen og Claus M. Smidt: Kirkens huse. Danmarks arkitektur, 6, 1981, s. 100f.

³³ Som paralleller til denne ikonografi kan nævnes dommedagsbillederne i Sønder Jernløse (s. 141), Skibby, Ferslev (DK. Frborg. s. 2664f., 2764f.), Roskilde, S. Ib (DK. Kbh. Amt s. 53f.) og de fornylig afdækkede malerier i Herstedøster (Kbh. Amt); jfr. endvidere Ulla Haastrup: Abraham med sjæle i skødet, et paradissymbol, i Genesis profeta. Nordiska studier i gammaltestamentlig ikonografi. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in History of Art 33, Stockholm 1980, s. 67-74.

³⁴ Poul Nørlund: Stormandstyper fra Valdemarkstiden, i NMArb. 1935, s. 16.

³⁵ Denne praksis er velkendt fra andre af værkstedets arbejder, f.eks. Butterup, Kvanløse og Søstrup (s. 66, 117 og 169), men synes i det hele taget at have været almindelig i romansk maleri, jfr. Soderup (s. 284). I S. Jernløse er den dog ikke benyttet (s. 141).

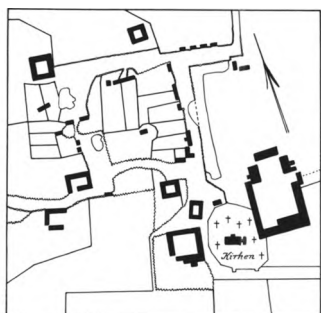

Fig. 43. Landsbyplan fra 1700'rne. - Village map, 1700s.

³⁶ Eksempler på lignende Majestas-kompositioner er afdækket i Rye (DK. Kbh. Amt s. 884), Alsted (DK. Sorø s. 316) og Butterup (s. 65), hvor der dog kun var få levn tilbage. For de enkelte figurers vedkommende kan nævnes en hellig biskop i Butterup kirkes nordre sidealterniche, som udgjorde en slående parallel til bisperne i Hagededs korbue, specielt ansigtets form. Stukglorierne minder om eksempler i Måløv (DK. Kbh. Amt s. 625) og Jørlunde (DK. Frborg. s. 2252ff.). I sidstnævnte udsmykning finder man også palmette- og prismestavsfriser. Selv en detalje som borten, hvori apsidens draperi er op-
hængt er led i værkstedets faste repertoire, jfr. Butterup og Søstrup (s. 65 og 170 med note 25).

³⁷ For Kornerup var den omstændighed, at vinduesåbningen beskærer det øverste af prismestavsfrisen så generende, at han supplerede det »manglende« på en lille muret forhøjning forneden på midtervinduets undersmig (fig. 20a-b).

³⁸ Tavlen beskrives i den indberetning, som pastor Brinch afsendte til Thurah 1. maj 1755, jfr. note 18.

³⁹ Sml. foto af korets nordvæg ved R. Smalley 1973.

⁴⁰ DK. Kbh. Amt s. 828 med fig. 3, jfr. Beckett: DaKunst II, 237.

⁴¹ DK. Sorø s. 390. Afbildet hos Beckett: DaKunst II, fig. 311.

⁴² Sml. den ganske vist yngre alterbordsforside i Kundby.

⁴³ DK. Kbh. Amt s. 925 med fig. 4-5.

⁴⁴ Ved restaureringen 1926 fjernedes arme, vinger, fane, hellebard m.m. fra en tidligere istandsættelse. Af nyt tilføjedes Kristusfigurens fingre på højre hånd, hændernes nagler, den ene røvers underarm, englearme og -vinger, korsbanner og hellebard.

⁴⁵ Arme og hænder på de to sidstnævnte engle fornyedes ved restaureringen 1927. De havde tidligere ukorrekt fået lidelsesredskaber i hænderne. I indberetning 1894 omtales kun tre engle.

⁴⁶ Beckett: DaKunst II, 226.

⁴⁷ Stemplet med flakt ørn kan være Lybæks bymærke, er dog ikke identisk med nogen af de hos Rosenberg (Der Goldschmiede Merkzeichen, 1922, Frankfurt a.M.) gengivne, ligesom det formodede mestermærke heller ikke er fundet.

⁴⁸ Ved embedet. Kirkeprot. 1925-19(77).

⁴⁹ Larsen: Holbæk 2, s. 82.

⁵⁰ Mackeprang: Døbefonte s. 98.

⁵¹ NM2. Håndskriftsaml. Indb. vedr. Sjælland til

Thurah og Hoffman 1755 og 1773. I-II og Marm-Dan. s. 205.

⁵² Ursula Podebusk, enke efter Knud Thott, havde 1704 købt Hagededgård og dermed kirken af Caspar Bartholin.

⁵³ LA. Holbæk amtsprovsti. 1808-1824. Synsforretn.

⁵⁴ Formentlig det hidtil først iagttagne eksempel på dette våben.

⁵⁵ Sml. monstransskab fra 1527 i Haraldsted (DK. Sorø s. 453 med fig. 9) og pengeblok i Ryde »muligvis senmiddelalderlig« (DK. Maribo s. 401, fig. 8) samt *søjle til monstransskab fra o. 1300 i Brøns (DK. Sjyll. s. 1231, fig. 14). To pengeblokke med udskåret krabbeblad må betragtes som sikre sengotiske arbejder: Sneslevs (DK. Sorø s. 547) og Eisings (Ginding hrd., Randers amt) nu i NM2 (inv. nr. D9324). I beskrivelsen af Gislinge er det nævnt som en mulighed, at også den ene af denne kirkes to blokke skulle stamme fra middelalderen (s.d.). Endelig må nævnes Sigersted kirkes senmiddelalderlige blok med skrå overflade (DK. Sorø s. 438 med fig. 16-17).

⁵⁶ Zachariasen: Orgelfortegn.

⁵⁷ Petersen & Steenstrup: Harmoniumsfortegn. 1915.

⁵⁸ LA. Stiftsøvrighedsarkivet. Kommune sager: 1694-1819.

⁵⁹ 1925 var der også kun 12 lys (note 48).

⁶⁰ Henningsen: Kirkeskibe Holbæk.

⁶¹ LA. Stiftsøvrighedsarkivet. 1730-34. En del kirkesyn m.m.

⁶² NM2. Håndskriftsaml. Indb. vedr. Sjælland til Thurah og Hoffman 1755 og 1773. I-II.

⁶³ Uldall s. 54.

⁶⁴ Uldall s. 61.

⁶⁵ DK. Frborg. s. 1229 med fig. 14.

⁶⁶ RA. Rgsk. ældre end 1559: Fortegnelse over indkrævede klokker.

⁶⁷ Uldall s. 274 note 1.

⁶⁸ LA. Sognekalndsarkivet. Kirkebog 1744-1814.

⁶⁹ HofmFund. VIII, 317.

⁷⁰ Datteren Sophie blev 1710 gift med Iver Dideriksen Brinch, sognepræst ved S. Nikolai kirke 1711-28. En søn, Iver Iversen Brinch blev 1748 præst i Hageded.

⁷¹ Han var søn af Sophie, datter af Hans Seidelin, †1740. Han havde 1748 købt Hagededgård af sin morbroder, Hans Seidelin.